

Disc. VIII. c. 166.

Nauka o větě

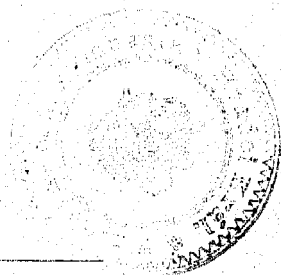
pro

žáky na středních školách.

Sepsal

Fr. Vymazal.

V Brně 1881.

Nákladem knihkupectví Karla Winklera.

7

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PEDAGOGICKÉ FAKULTY
KARLOVY UNIVERZITY
PRAHA

Signat. č. U 1110

Invent. č. 201702

Úvod.

Nauka o větě jest část skladby.

Skladba (syntaxe) záleží ze dvou částí:

1. z nauky o větě;

2. z nauky o významu slovních tříd (částek řeči) a slovních tvarů (forem).

Nauka o větě jest nauka o tvaru vět (o větě jednoduché, složené atd.) a o částech věty (o podmětu, výroku atd.)

Druhá část skladby jedná o významu slovních tříd a slovních tvarů.

Slovní třídy jsou: jméno podstatné (nomen substantivum), jméno přídavné (nomen adiectivum), číslovka (numerale), náměstka čili zájmeno (pronomen), příslovce (adverbium), spojka (coniunctio), předložka (praepositio), sloveso (verbum).

Mezislovce (interjekce) nepokládají se za slovní třídu.

Jméno podstatné a jméno přídavné slují společným názvem jména (nomina). Adjektivné a substantivné číslovky (první, dvojka) a adjektivné náměstky (který, každý) jsou také nomina.

Slovní tvary jsou buď jmenné (nominálné), buď slovesné (verbálné).

Jmenné tvary slovou pády (casus).

Slovesné tvary jsou buď určité, buď neurčité. Určité tvary slovesné (určité sloveso, verbum finitum) jsou ty tvary slovesa, k nimž přidati lze osobní náměstky já, ty, on, my, vy, oni; na př. chodím, půjdeme, nechod, přišli jste. — Neurčité

tvary slovesné (verbum infinitum) jsou: infinitiv (choditi), supinum (spat), participium čili přičestí (zapomena, zapomennv — zapomennul, zapomenut). Neurčité tvary slovesné jsou tvary nominální. Přičestí zejména přecházejí snadno v adjektiva: soudě soudící, soudiv soudivší, zapomenul zapomenulý, zapomenut zapomenutý.

Slovo věta (der Satz) znamená propověď (od-větiti jest od-pověděti).

Slovo věta má různý význam. V širším smyslu rozumíme větou samostatnou část či článek řeči. Mluvíce dělíme větu od věty delší přestávkou; v písmě značíme tuto přestávku tečkou (jindy otazníkem anebo vykřičníkem). Nejjednodušší věta záleží z jednoho slovesa určitého (verbum finitum), na př.: prší, zahřmělo, půjdu, nechod. Jiné věty záležejí ze dvou, ze tří slov atd.; na př.: Žák píše, pilný žák píše, pilný žák píše úlohu.

Nauka o větě jedná 1. o větě jednoduché, 2. o větě složené.

Část první.

O větě jednoduché.

§ 1.

O podmětu a výroku.

Věta: Žák píše záleží ze dvou částí. Ta část věty (žák), o které se něco vypovídá, slove podmět (das Subject); to co o podmětu vypovídáme, slove výrok (das Prädicat. Výrok od slovesa vyřici, vyřknouti).

Podmět;	Výrok:
žák	píše
žák	psal
žák	napíše

Podmět a výrok jsou nejdůležitější částí věty (části větné, větové, Satztheile).

Po podmětu věty tážeme se slovy: Kdo činí? Kdo učinil? Kdo učiní? Na př.: Kdo píše? odpověď: žák. Větná část žák jest podmětem věty.

Po výroku věty tážeme se slovy: Co činí podmět? Co učinil podmět? Co učiní podmět? Na př.: Co činí žák? Odpověď: píše. Větná část píše jest výrokem věty. — Příklady:

Podmět:	Výrok:
člověk	myslí
les	se zelená
ovoce	zraje
růže	kvete
slunce	zapadlo

Podmětem těchto vět jest substantivum výrokem verbum finitum (sloveso určité).

Výrokem poslední věty: Slunce zapadlo jest přičestí. Ale tu vypuštěno jest verbum finitum jest: Slunce zapadlo jest.

Verbum finitum jest, jsou při přičestí na l (vstoupil jest, běžely jsou) vypouštíme nyní z pravidla. V písních národních shledáváme tu a tam úplné tvary času minulého, na př.: Když jest do jámy vstoupila; tak jsou žalostně houkali.

Jindy obsahuje výrok více slov, na př.: Hvězdy budou padati, my jsme byli zahanbeni. Výrok první věty obsahuje dvě slova, verbum finitum budou a infinitiv padati; výrok druhé věty záleží ze tří slov, ze slovesa určitého byli jsme a z přičestí trpného zahanbeni.

Tvary: budou, byli jsme jsou určité tvary slovesa býti (verbum substantivum). Určité tvary slovesa býti, jako: jest, byl, bude, bývá, nebude atd. mívají samy o sobě smysl velmi neurčitý; proto doplňují se jménem buď podstatným, buď přídavným. Věta: Štěstí jest je velmi neurčitá, teprve věta: Štěstí jest vrtkavé jest skutečnou výpovědí. Podobně má věta: Olovo jest neúplný smysl; teprve věta: Olovo jest kov má smysl úplný.

Výrok těchto dvou vět záleží ze dvou slov: ze slovesa určitého jest a ze jména vrtkavé, kov.

Tvary slovesa býti (jest, bude, byl), které nemají úplného smyslu, nazýváme sponou (copula, das Satzband). Podstatnou část výroku, totiž jméno podstatné (kov) a jméno přídavné (vrtkavé) nazýváme jménem výrokovým (Prädicatsnomen).

Výrok vyjádřený slovesem (voda hučí, voda hučela) slove výrok slovesný (verbální); výrok vyjádřený sponou a jménem slove výrok jmenný (nominální). — Příklady:

Podmět:	Výrok nominální:
Bůh	jest láska
dub	jest strom
žák	byl pilen
žáci	budou pilni

bohatec	bývá skucec
sova	nebude sokolem
peníze	jsou slepy

Po výroku nominálním tážeme se slovy: Co jest podmět? Jaký jest podmět? Co se vypovídá o podmětu? Na př.: Jaké jsou peníze? Odpověď: jsou slepy. Čím nebude sova? Odpověď: nebude sokolem.

Rozdíl mezi složeným výrokem (otec jest rybářem) a mezi nesloženým (otec rybaří) bývá někdy dosti nepatrný. Na př.: Jsem churav, churavím; jest žízňiv, žízni. Obyčejně vyjadřuje slovesný výrok děj, na př.: On kraluje. Nominální výrok vyjadřuje stav: on jest králem. — Některé věty, zvláště přísloví, nemívají spony, na př.: Mladost radost; peníz pán, chmel hrdina, oves komoň (kůň).

Počíná-li věta podmětem (hrom zahučel), sluje tento pořádek slov logický; počíná-li však výrokem, slove pořádek slov obrácený či přestavený (invertierte Wortfolge, Inversion): Zahučel hrom, nebude sova sokolem, přišel posel?

§ 2.

O podmětu zvláště.

Slovo podmět jest překlad latinského slova *subiectum* (*subiicere* podmetnouti, podvrhnouti). Slovo *subiectum* utvořeno bylo na základě vět jako: dub jest strom. Podmět dub podložen jest takorčka jménu výrokovému strom. Pojem strom jest širší (vyšší) než pojem dub, neboť pojem strom zahrnuje nižší pojmy jako jsou: osyka lípa, buk, dub, vrba atd.

Podmětem může býti každé slovo.

Úloha. Kterou třídou slovní vyjádřen jest podmět následujících vět:

Pes štěká. Osířelo dítě. Nepotřebuji zdraví (zdraví lidé) lékaře. Dobré se daleko slyší. Já jsem spokojen. Jeho

jest genitiv. Nikdo nemůže dvěma pánům sloužiti. Všichni jsme smrtelní. Každý sobě nejbližší. Pět jest číslovka. Jedenáctá odbila. To není dobře. Mluviti jest stříbro, mlčeti zlato. Tonoucí i slámy se chytá. Toto jest křemen. Dvakrát dvě jsou čtyři. Pět a šest jest jedenáct.

Podmět vyjadřuje se buď jedním slovem (pes, všichni) anebo více slovy (dvakrát dvě).

Tvary slovesa určitého drží v sobě také podmět. Tvar chválím (německy ich lobē) obsahuje spolu podmět já (já chválím); chválíš má za podmět náměstku ty; tvar chválí má podmětem náměstky on, neb ona, neb ono; ve tvaru chválíme vězí podmět my, ve chválíte podmět vy, ve chválí (laudant) podměty oni, ony, ona.

Podmět slovesa určitého vyjádřen jest příponami osobními (Personal-Suffixe). Přítomný čas má pět odně tyto osobní přípony:

Jednotné číslo:	Množné číslo:
1. osoba m (jsem)	1. me (jsme).
2. osoba si (jsi)	2. te (jste).
3. osoba t (jest)	3. nt (lat. laudant).

Náměstky osobní (já, ty, on) vyjadřují se toliko, když osobu důrazně vytknouti chceme, na př.: Já jsem vinný kmen, vy jste ratolesti.

Úloha. Které podměty obsaženy jsou v následujících větách:

Hýřil za mladu. Vám zpívají. Mošny žebrácké nedoplníš. Tak jsem nemluvil. Buď tak laskav. Milujte se vespolek. Pospěšme. Buďme svorni. Ať žije!

Pádem podmětu jest nominativ.

Rozeznáváme podmět skutečný (logický) a podmět formální (neskutečný, grammatický).

Ve větě: Mnoho vody uplynulo, tážeme se po podmětu: Co uplynulo? Odpověď jest: mnoho vody, nikoli mnoho. Tu jest skutečným či logickým podmětem voda; slovo mnoho

jest podmětem grammatickým (neskutečným). Výrok uplynulo (jest) řídí se podle grammatického podmětu mnoho a to:

1. v osobě; mnoho i jest je třetí osoba;
2. v čísle; mnoho i jest je číslo jednotné;

3. v rodě; přičestí uplynulo přijalo rod grammatického podmětu mnoho; mnoho i uplynulo jest středního rodu.

Grammatický podmět jest vždy v nominativu; podmět skutečný, osoba nebo věc, o níž mluvíme, může se vyjádřiti nominativem anebo jiným pádem.

Podmět grammatický jest ta část věty, která určuje osobu a číslo slovesa určitého.

Ve větě: Sestra nebyla doma, jest substantivum sestra podmět skutečný i grammatický; ve větě: Sestry nebylo doma, jest skutečný podmět v genitivu a grammatický podmět ukryt jest ve slovese nebylo. Ve větě: Blahoslavení čistého srdce opsán jest skutečný podmět genitivem čistého srdce, to jest: lidé čistého srdce, čistí.

Střední náměstka to (to jsou knihy, to byl učitel) pokládá se za grammatický a spolu za skutečný podmět. Verbum finitum spravuje se tu jménem výrokovým (knihy, učitel).

Věty o jednom podmětu a o jednom výroku slovou věty jednoduché (einfache Sätze); na př.: Žák píše, pilný žák píše, pilný žák napsal úlohu.

Věty o pouhém podmětu a o pouhém výroku slovou věty holé (nackte Sätze). Na př.: Půjdu, žák píše, kniha jest moje, lípa jest strom, válka přestala, jsou věty holé.

Někdy i věty jednoduché mívají dva podmíněty. Na př. Pět a šest je jedenáct. Ale tyto podmíněty jsou v jeden celek spojeny.

§ 3.

O výroku zvláště.

Slovo výrok jest překlad latinského praedicatum a znamená výpověď.

Ze všech tříd slovních jediné sloveso určité má moc vypovídací; bez slovesa určitého nelze ničeho vypověděti. Slova: voda — hučeti nečiní žádné věty, poněvadž infinitiv nemá moci výrokové. Teprve verbum finitum: hučí, hučela (jest), bude hučeti činí větu.

Slovesa nemají stejnou moc vypovídací. Slovesa, která o podmětu něco určitého vypovídací, slovou verba concreta (slovesa srostitá), na př.: Vlk vyje, posel odešel, nastalo jaro. Slovesa, která nevypovídací o podmětu nic určitého, slovou verba abstracta (slovesa odtažitá). Nejdůležitější odtažitě sloveso jest verbum substantivum býti (spona).

Znamená-li však sloveso býti jsoucnost něčeho (že něco skutečně jest, bylo, bude), činí výrok úplný (není sponou). Na př.: Jest jaro. Bůh jest, byl a bude. Bude vojna. Homér byl (žil) před založením Říma.

Kromě spony (jest, byl, bude) jest ještě několik sloves, která nemají vždy moci vypovídací. Na př.: Chlapec jal se není věta úplná; teprve: Chlapec jal se skákati jest věta a slova: jal se skákati jsou její výrok.

Výrokem věty jest verbum finitum buď samo, buď s nevyhnutelným doplňkem.

Takové nevyhnutelné doplňky a tím části skutečného výroku jsou:

1. Zvratné náměstky se, si zvratných sloves. Na př.: divím se, raduji se, všímám si.

2. Všecka slova, jimiž se doplňuje spona jest, byl, bude. Na př.: Růže jest květina. Otec jest jiného mínění. Jest od stavu. Nebyl od řeči. Chlapec byl v nebezpečí. Byl za práška. Věž byla na zboření. To jest s podivením. Buď dobré myslí. Bůh jest bez počátku. Kniha jest tvá. Nejsem při penězích. Dívka byla na jahodách. Spytihněv byl knížetem. Loupiti není koupiti.

3. Infinitivy po slovesech: mohu, chci, ráčím, mám, smím, musím, počnu, jal se, přestal atd., když tato slovesa úplného smyslu nemají. Na př.: Můžeš odejítí. Dítě jalo se plakati.

Strážník nemá spáti. Posel nechtěl odejít. Děti nesměly hlesnouti. Pán musil vyhnouti. Račte se posaditi.

4. Nominální doplňky sloves: stanu se, zůstanu, sluji atd. Na př.: Zůstanu tvým přítelem. Pole leží úhorem. Hrad slul Příbenice. Ďábel učinil se hadem (zhadověl). Dal se do smíchu. Město leželo (bylo) pusto. Dědiny pusty zůstaly.

Jednoduché věty mívají také po dvou jménech výrokových. Na př.: Jaro nám otec i máti. Hněv přátelský krátký a netrvalý (krátký, netrvalý jsou slova souznačná, synonyma).

Úloha. Napište po třech větách, jejichž výrok vyjádřen jest: 1) pouhým slovesem určitým (bouře minula); 2) sponou a jménem podstatným (Bůh jest láska); 3) sponou a jménem přídavným (buďte dokonalí); 4) sponou a příslovcem (to bylo jinak); 5) sponou a pádem předložkovým (chlapec byl na racích); 6) sponou a číslovkou jeden, dva, první, druhý atd.; 7) sponou a zájmenem (byl sám); 8) slovesem neúplného smyslu a infinitivem (přestaň naříkati); 9) slovesem neúplného smyslu a jménem (dal se na útěk).

Jméno výrokové bývá tu v nominativě (já jsem kovář, buď tak laskav), tu v instrumentále (sova nebude sokolem). Nominativem vyjadřujeme skutečný, trvalý stav, co věc jest, jaká jest; instrumentálem vypovídáme, čím co bude, čím se stane, čím někdy bývá. Na př.: Sova není sokol; sova nebude sokolem; jest bohat; špaček jest chytrý a čiperný; špaček stává se někdy škodným. Mnohdy se klade nominativ anebo instrumentál bez rozdílu: Hlavním domovem Eskymákův jest západní pobřeží gronské. Pravá vlast slučina jsou krajiny severní.

O t á z k a. Proč nelze nazvati větnou část „pravá vlast slučina“ podmětem?

§ 4.

O shodě výroku s podmětem.

Slovesný výrok řídí se číslem a osobou podmětu; adjektivný výrok přijímá také rod svého podmětu: Já jsem vesel, my jsme veselí; větry přestaly, větrové přestali.

Otázka. Proč se neříká: O shodě podmětu s výrokem? Pravidlo toto má některé úchytky:

1. Vy jste nebyl při tom; buďte tak laskav, buďte tak laskava. Adjektivum výrokové zůstává v jednotném čísle, když komu vykáme. Ve starší řeči říkalo se však pravidelně: Pane Václave, vy jste při tom nebyli.

2. Jeho milost se podivil. Výrok řídí se tu skutečným rodem podmětu.

3. Hromadná jména mívají někdy množný výrok: Lid jeho čtyři veliké koráby pobrali (anebo pobral).

Jsou-li podměty různé osoby, rozhoduje o osobě výrokové slovesa první osoba před druhou a třetí, druhá osoba před třetí: Já a ty půjdeme, já a on půjdeme, ty a on půjdete, my a vy půjdeme, vy a oni zůstanete.

Výrokové adjektivum spravuje se rodem nejbližšího podmětu: Duše i tělo zdrávo bylo; anebo rodem mužským před ženským: Pán i paní zdrávi byli. On a jeho čeled' pobrali mi zboží.

Poznámka. Místo: Otec a matka odešli říkáme také: Otec s matkou odešli.

§ 5.

O větách bezpodmětných.

Mnohé věty nemají žádného podmětu a slovou proto bezpodmětné (subjectlose Sätze). Věta: přšelo jest bezpodmětná. Slovo déšť není tu podmětem, poněvadž nelze říci: déšť přšelo. K takovým větám lze přimysliti leda střední náměstku ono, to, cosi. Němčina klade však z pravidla náměstku es (ono): es regnete.

Věty bezpodmětné záležejí:

1. Ze sloves činného rodu: Zalhřmělo, uhodilo, bylo k večeru, bylo tma, bylo nás hromadu (hromada), najednou zatukalo na okno, hoří, o to neběží.

2. Ze slovesa zvratného anebo trpného: Stýská se mi; bylo bojováno, bude pamatováno.

Ve větě „bylo jich hromadu“ jest výrok v akkusativě. Ve větě „bylo tma“ pokládáme tma za příslovce (temno). Podobně: bylo zima, bylo večer, škoda bylo.

§ 6.

O větách výpustkových.

Svoji k svému jest věta výpustková (elliptická). Věte této schází výrok: Svoji k svému se hlase, hleďte, se mějte.

Věty elliptické jsou věty nedokonalé; mají platnost vět úplných, ale tvaru vět úplných nemají.

Elliptické věty sbíhají se zejména:

1. V rozmluvě: Kdes byl včera? V Lužance. Sám? S bratrem.

2. V příslovích, zvoláních atd.: Pěšky jako za vozem. Chvála Bohu! Sláva mu! S pánem Bohem. Ticho! Pozor! Zajíc!

Větám výpustkovým podobají se poněkud interjekce (mezislovce): Pst! Ejhle, jaká to pilnost! Mezislovce ejhle vzniklo z věty: ej hled.

§ 7.

O způsobech (tvarech) vět.

Věty jsou paterého způsobu:

1. Věty oznamovací: Jsem nemocen. Čistota půl zdraví. Dám se na vojnu.

2. Věty přací: Kéž byste svorni byli! Kéž se Bůh smiluje!

3. Věty rozkazovací: Dej sem. Nepokradeš.

4. Věty tázací: Kdo to řekl? Řekls to ty?

5. Věty zvolací: Tak jsem se lekl! To je hrůza!

Každý z těchto způsobů vět jest buď tvrdicí (vidím), buď záporný (nevidím). Příklady: Jeď; nejezdi; to není možná! Toho bych neřekl.

Úloha. Napište větu: Onost sílu přemáhá ve způsobě věty přací, rozkazovací, tázací, zvolací (tak přemáhá

cnost sílu!). Rozkazovací větu: Pamatuj na zadní kola, napište v ostatních způsobech.

Otázka jest dvojí, rozhodovací (výroková) a doplňovací (nominální).

Otázka: Přejde-li? jest otázka rozhodovací, neboť otázaný má ji rozhodnouti či dosvědčiti odpovědí: přijde, nepřijde, ano, ne.

Otázka: Kdo přišel? jest otázka doplňovací, neboť otázaný má ji doplniti odpovědí: otec, bratr atd.

Otázky rozhodovací označují se tázacími slovy: -li, zdali, či, což, anebo toliko přízvukem: Jsi spokojen?

Otázky doplňovací uvozují se náměstkami anebo příslovci tázacími: kdo? co? kam? odkud? kde? čím?

Otázka o dvou členech sluje otázka rozlučovací (disjunktivní); na př.: Přejdeš-li či zůstaneš? K prvnímu členu (přejdeš-li) připíná se částice *li*; druhý člen počíná částicemi *či*, *čili*: Jsi-li ty opravdový král *čili* nic?

§ 8.

O přívlastku.

Holé věty rozšiřují se trojím činem:

1. Přívlastkem: pilný žák píše.
2. Předmětem: žák píše úlohu.
3. Určením příslovečným: žák píše pěkně.

Přívlastek (pilný), předmět (úlohu) a určení příslovečné (pěkně) jsou vedlejší větné části. Podstatné části věty jsou podmět a výrok.

Věty, které kromě podmětu a výroku obsahují jednu anebo více vedlejších částí větných, slovou věty rozšířené (erweiterte Sätze). Věta: Pilný žák píše pěkně úlohu rozšířena jest přívlastkem, určením příslovečným a předmětem. Věta tato jest věta rozšířená.

Věty holé (žák píše) a věty rozšířené (žák píše pěkně) sluji společným jménem věty jednoduché.

Přívlastek (das Attribut) vyjadřuje vlastnost jména podstatného: Dubový stůl, tichá voda. Přídavné jméno dubový jest přívlastkem podstatného stůl.

Příklady přívlastků: Panská zahrada, velké náměstí, mladší bratr, umělý okop, kůra březová, hromová rána, pomoc boží, strýcův dům, sousedova kráva, sestřin prsten, bouřící řeka.

Po přívlastku tážeme se slovy: jaký? čím? Na př.: Jaký stůl? Dubový. Čím kráva? Sousedova.

Podstatné jméno s přívlastkem činí nový užší pojem. Spojení „tažný pták“ jest užší pojem než podstatné „pták“. Někdy vyjadřujeme takový užší pojem jedním slovem: Orná půda = ornice, česká řeč = čeština, železná dráha = železnice, vlněný šátek = vlňák.

Přívlastek vyjadřujeme obyčejně jménem přídavným a přičestím: Režné plátno, sečná rána, ryzí zlato, nejdražší zboží; neproniklý les, stuchlá mouka, pletený koš, rozhodující okamžik, svadlá růže, roztlučený džbán, padlý hrdina.

Nestačí-li jméno přídavné vyjádřiti přívlastek, vyjadřujeme jej prostými anebo předložkovými pády jmen podstatných.

Příklady přívlastků pádových.

1. Přívlastek vyjádřený genitivem: Sladkost slávy, milovník květin, dřevo kříže (srovnej: křížová cesta), ošetřování nemocných, vychování dětí, dobytí města, kůže medvěda (srovnej: kůže medvědí, kůže medvědova), lože Vltavy (Vltavino), rybář lidí, syn člověka, džbán vína, správce statku, strom poznání, stádo koní (koňské), sklenice vody, pecen chleba, hojnost železa, kapka vody, účel výpravy, naděje zisku, porobení lidu selského, návštěva Athen, zatmění slunce, čtverolístek jetelinky.

Genitiv: kůže medvěda (medvědova) sluje přisvojovací; genitiv: milovník květin jest genitiv předmětný

(miluji květiny); genitiv: západ slunce jest genitiv podmětný (slunce zapadlo); gen. sklenice vody sluje dělivý.

2. Přívlastek vyjádřený instrumentálem: Osvětlení plynem (plynové), cesta polem (sr. polní cesta), rána nožem (nožová, nožná), pouť světem, víno má chut sudem.

3. Přívlastek vyjádřený pády předložkovými: Silnice do Prahy (sr. pražská silnice), návrat do vlasti, klíč ode vrat, věnec z lípového listí, pohled na Prahu, píseň z okolí Plzeňského, anděl s nebe, střelec z luku, Ústí nad Orlicí, město u moře (přímořské), bouře na moři (mořská), středa po svatém Václavu, náhrada za svíce, pomoc proti Milaňanům, nehet s palce, vítězství nad nepřítelem, sud na víno, nástroj od železa (železný), džbán s vínem, trh na dobytek (dobytčí), orel o dvou hlavách (dvouhlavý), víra bez skutků, nanka o větě.

Zřídka bývá přívlastkem dativ: Služba modlám, lázeň dítěti; infinitiv: právo trestati (trestné), obyčej ráno vstávati; příslovka: leda umění (ledajaké umění).

Také substantivum téhož pádu bývá přívlastkem: Město Praha (= město pražské). Obecné jméno město určeno jest vlastním jménem Praha. Jiné příklady: přírodopysk Humboldt, řeka Labe, Jindřich Ptáčník, ves Biskupice, časopis Světozor. Jindy určuje se jméno rodové (pták) jménem druhovým (na př.: výr): Ptáka výra nad sebou uzel. Vylovil rybu štika. Císař pán (císařský pán).

Za přívlastky pokládají se také adjektivné náměstky a číslovky: Naši dnové, moje kniha, kterýsi den, onen strom, žádná smlouva, všelijaké kovy, někteří žáci, jiná barva, sedmera svátost, dvojí sukno, první den, dva pecny, tři stupně. Substantivní náměstky a číslovky mají přívlastek v genitivu: něco peněz (srovnej:

hojnost peněz), pět, patero chlebův, mnoho lidu (množství lidu), nic dobrého.

Úloha. Napište po třech větách, v nichž jest vyjádřen přívlastek 1) adjektivem, 2) participiem, 3) substantivem v genitivu, 4) substantivem v pádě předložkovém, 5) náměstkou, 6) číslovkou.

Substantivní přívlastek, jenž zastupuje větu vztažnou, sluje přístavka (apposice): Praha, hlava království (= která jest hlava království), Humboldt, slavný přírodopysk (který byl slavný přírodopysk), Řím, nejslavnější město světa (který jest nejslavnějším městem světa).

Přístavka následuje vždy za slovem, které určuje, a dělí se od něho čárkou.

Úloha. Podtrhněte přístavky v následujících větách. Doubravka, dcera Boleslavova, vdala se za Měčislava, kníže polské. Cyrus, král perský, přemohl děda svého Astyaga, krále médského. V české zemi byl jeden pán a kníže, jménem Stojmír. Kníže Hostivit, otec Bořivojův, byl z rodu Přemyslova. Tu Zdislava zemřela, svatého života žena. Václav III., poslední král český z rodu Přemyslova, zavražděn jest úkladně dne 4. srpna 1306. v Olomouci. Věřím v Boha otce, všemohoucího stvořitele nebe i země.

V poesii, zvláště národní, mívají některá jména stále přívlastky, tak nazvané zdobné přímětky (epitheton ornans): Sivý sokol, bílý den, bílá zora, černá noc, černý les, lítý had, lité saň.

Ze dvou přívlastků adjektivných klademe rádi jeden před substantivem, druhý za ním; Novější básníci němečtí, spisovný jazyk český, anebo český spisovný jazyk, ne však spisovný český jazyk, poněvadž slova hlavního pojmu (spisovný jazyk) nesmějí se od sebe odtrhnouti.

§ 9.

O předmětu.

Předmět (das Object) jest věc anebo osoba, kterou zasahuje děj slovesa výrokového. Na př.: Ruka ruku myje. Akkusativ ruku, zasažený dějem výrokovým myje, jest předmětem věty. Podobně: Myslivec zastřelil sluku. Po záporném slovese klademe za akkusativ z pravidla genitiv: Myslivec nezastřelil sluky.

Kromě sloves závisí předmět také na adjektivech výrokových. Na př.: Jsem poslušen zákona (sr. poslouchám zákona). Lidé jsou rádi létu (sr. lidé radují se létu). Jsem věren tobě.

Předmět jest pád substantiva anebo pronomena řízený slovesem anebo adjektivem výrokovým.

Mnohá slovesa mívají dva předměty. Na př.: Učím bratra grammatice. Akkusativ bratra jest předmět přímý, bližší; dativ grammatice jest předmět nepřímý, vzdálenější (méně zasažený dějem slovesa výrokového). Předmětu bratra říkáme také předmět osobní, předmětu grammatice předmět věcný. Příklady: Píšu list (přímý předmět) otcí (nepřímý předmět). Král nás (přímý předm.) ubezpečil své milosti (nepřímý předm.). Žebrák žebráku (nepřímý předm.) mošny (přímý předm.) závidí.

Předmět bývá:

1. v akkusativě: Čtu list, vidím tebe;
2. v genitivě: Pes střeže domu; jest blížek záhu by doběhl cíle; leká se hrozby; svých věcí nedbanliv by (nedbal); nevšímá si nikoho;
3. v dativě: Divím se tvé pilnosti; opírám se tvé vůli; nečiň mi té křivdy; učím se zeměpisu;
4. v instrumentále: Hýbám rukou; třesu stromem; srdcem pokorným Bůh nezhrdá; nejsem tím viněn;

5. v pádě předložkovém: Myslím na tebe; věřím v Boha; přemýšlím o svém stavu; baží po slávě; hněval se na strýce; přestává na mále; spoléhá na hůl.

Kromě toho vyjádřiti lze předmět infinitivem (infinitiv jest tvar nominální): Nouze naučila Dalibora housti (hudbě). Umřítí se nebojím.

Rozeznávejme předmět (doplavil se Cypru) a určení příslovkové (plavil se do Cypru). Podobně čtu bibli, čtu v bibli. Některé závislé instrumentály a pády předložkové sluší pokládati spíše za určení příslovková než za předměty, na př.: Bůh bohat milostí, duben hojný vodou, víno sudem smrdí, jest bohat na dobytek, země oplývá obilím, chystal se k útoku, odsoudili ho na smrt, sáhl jsem po udici, voda hemžtí se rybami. Srovnej také: chystati se k vojně a lat. bellum parare, bojovati s někým a řecké μάχεσθαι τινι.

Slovesa, která mívají osobné passivum, totiž passivum s osobnými náměstky já, ty, on, my, vy, oni, slovou slovesa přechodná (verba transitiva). Na př.: Vedu cizince, cizinec jest veden; pes střeže domu, dům jest střežen psem, od psa; hýbám kamenem, kámen hýbaný. Nepřechodná slovesa nemívají osobného passiva: Bdím tvoří leda neosobné passivum: bylo bděno; pomohu tobě, tobě bude pomozeno (nikoli: ty budeš pomozen); rokovali o věcech důležitých, bylo rokováno o věcech důležitých.

Jednoduché věty mají někdy dva předměty. Na př.: Bůh stvořil nebe a zemi (nebe a země jest celek, totiž svět).

V nominativě předmět býti nemůže. Poněvadž pády předmětu vždycky závislé jsou na slovese anebo na adjektivě výrokovém, slovou proto pády závislými čili nepřímými (casus obliqui). Nominativ jest pád přímý (casus rectus).

Proč nelze vyjádřiti předmět adjektivem? Proto že adjektivum znamená vlastnost a nikoli věc. Jenom zpodstatnělá adjektiva mohou býti předmětem: Slyším hlasného, moudrému napověz, zlého se straň.

Srovnání předmětu a výroku.

1. Výrokem jest vždy sloveso určité, buď samo, buď s nevyhnutelným doplňkem; předmětem jest vždy substantivum, pronomen neb infinitiv.

2. Výrokové jméno bývá v nominativu i v jiných pádech; předmět toliko v pádech závislých (nepřímých).

3. Po výroku tážeme se slovy: Co činí podmět? Co jest, jaký jest? Po předmětu jako po věci nebo osobě, tážeme se slovy: Koho? čeho? komu? čemu? atd.

Úloha 1. V následujících větách vyhledejte předměty. Vypište z nich slovesa: a) přechodná, b) nepřechodná, která řídí akkusativ.

Hřích miluje tmu. Čas přináší růže. Dary oslepují oči. Pravda oči kole. Šilhavý slepého kárá. Rakev každého změní. Potřeba věci draží. Příležitost dělá zloděje. Nouze železo láme. Častá krůpěj i kámen proráží. Pes dvojích vrat mívá hlád. Tiché vody břehy podmilávají. Trpělivost železná vrata probíjí. Jedna ovce prašivá celé stádo nakazí. Pavouk pavučinu plete. Nyní stríhou ovce. Vázali snopy. Svedl bitvu. Slyšel všecka slova. Oznam mi tu věc. Noha jej bolí. To mne mrzí. To ji náramně urazilo. Schodili hory mnohé. Labuť čeří hladinu vodní. Nesmírné vedro řeku vysušilo. Propadl hrdlo, statek, pokutu. Bolí ho oči. Svrbí mě levé oko. Mrzí mě ten život. Teskno mě (mne) doma. Manželka přebyla muže svého. Přespál celou noc. Přepřelal celý den. Vojsko rozbilo stany. Bojoval jsem boj. Džbán vodu nosí. Všeliké řemeslo svou počtu nese. Dluh má nohy. Věc půjčenou opatruj. Viděl jsem ptáka havrana.

Pozn. Po záporných slovesech přechodných klademe záporný genitiv za akkusativ věty kladné: Mráz kopřivy nespálí. Ošklivá tvář zradla nemiluje. Bláznivá řeč nemá

moudré odpovědi. Orel much nelapá. Brada nečiní mudrce. Sova nevysedí sokola. Nepromluviš křivého svědectví.

Úloha 2. V následujících větách vyhledejte předměty genitivné.

Naložil na vůz sena. V kalné oči písku nepřisypuj. Mladí sobě let přičítají. Nažala trávy zelené. Nabyl nové síly. Okusil vína. Pojedli chleba. Koupili si hrušek. Dej mi chleba. Vzal si jablek. Postoupil jim dílu svého.

Pozn. Tyto genitivy znamenají část či díl nějakého celku a slovou proto genitivy dělivé (genitivus partitivus). Srovnej: Naložil na vůz seno (všecko seno), naložil na vůz sena (část, díl sena).

Úloha 3. Vyhledejte genitivné předměty v těchto větách. Vypište slovesa a adjektiva, která řídí předmět genitivný.

Pomni slibu svého. Zapomenul české řeči. Toho nedbám. Každý svého hled. Oči hospodářovy střehou domu. Bránil života svého. Mé rady poslouchej. Zasluhuješ chvály. Pamětliv budu slibu svého. Buď dbalý svých povinností. Holubice jest čistoty milovna. Jsme toho dobře zkušeni. Nemíním dbáti těchto překážek. Lituji svého přenáhlení. Počal toho pykati. Kajte se hříchův.

Úloha 4. Vypište z následujících vět slovesa a adjektiva, jež mají při sobě předmět genitivný.

Došli tmavých lesů. Došla jich zlá zpráva. Dojeli jsme města. Živá hlava klobouka dobuđe. Nepřítel dobyl města. Cizím volám chleba se nedořeš. Dověděl jsem se noviny. Dozpíval se chrapotu. Chleba se nedospíš. To se doneslo krále. Zlata se rez nechytá. Toho jsem dávno žádal. Prosím vaší rady. Hledejte království božího. Naděju se tvé pomoci. Hektor žádostiv byl boje. Pravdomluvnosti vždycky pilen buď. Hoden jest dělník mzdy své.

Pozn. Tyto genitivy slovou dotykové, poněvadž znamenají osobu nebo věc, již se činnost slovesná dotýká: Dotkl se ho prstem, dosáhl stropu.

Úloha 5. Z následujících vět vypište slovesa a jména přídavná, jež se spojují s genitivem.

Ušel jsem veliké škody. Nechtěl bludu ustoupiti. Odběhl pluhu (od pluhu). Odstoupil stolu (od stolu). vzdal se svého práva. Sotva jsme se smíchu zdrželi. Zlého se odříkej. Chybil jsem cesty. Varuj se zahálky. Hleď se pochlebníkův. Oka střez. Boj se Boha, styď se lidí. Dítě má se starších ostýchat. Sebe nikde nezbudeš. Byl blízek smrti. Svoboden jest viny. Odsoudili ho cti, statku i hrdla. Zbav nás nouze této. Ostříhej nás, Bože, všeho zlého. Zanechal díla svého. Vystříhej se klevetníkův. Odepřel nám své pomoci.

Pozn. Genitivy tyto označují předmět, od něhož se vzdalujeme, odlučujeme a slovou proto genitivy odluky (genitivus separationis): Všichni zlí jsou Boha odloučeni, zlí vzdalují se Boha.

Úloha 6. V následujících větách vyhledejte předměty dativné. Vypište slovesa a přídavná jména, která se pojí s dativem.

Naučí nouze práci. Zvykej dobrému. Odvykej zlým navyklostem. Sytý lačnému nerozumí. Já sám všemu nestačím. Těším se příchodu otcovu. Raduji se tvému prospěchu (z tvého prospěchu). Peníze jedněm panují, druhým slouží. Letům ani evalem neutečeš. Nebráním tomu. Obecnému dobrému překážel. Buď chudým milostiv. Zlým byl hrozný, chudým ochotný. Podemletému břehu nevěř. Samota člověku nesluší. Přílišná hádka pravdě škodí. Sokol se hvozdču nediví. Záviděl lysý holému. Rohy jelenů nejsou těžky.

Úloha 7. V následujících větách vyhledejte předměty instrumentální. Která slovesa a jména přídavná vážou se s instrumentálem?

Kývali na ně rukama. Pokynul hlavou. Klátí nohama. Vztekle sebou zmítá. Chyba člověkem vládne. Lomil rukama. Nepohrdej svým bližním. Nekvapte tou věcí. Rozčilenost chvěje každým údem lité šelmy. Nejsm tím vinen. Jest hrdý svým uměním. Nikdo tehdy životem bezpečen nebyl.

Úloha 8. V následujících větách vyhledejte předměty předložkové.

Moudří hlava nedbá na hloupá slova (hloupých slov). Pamatuj všude na Boha. Nespolehej na cizí pomoc. Čas na nikoho nečeká. Zmužilý na neštěstí nenaříká. Nestůj o statek cizí. Nezakládej si na velikém bohatství. Na křivdy zapomínej. Jaguar oblibuje si v želvách. Dravec číhá na kořist. Trpí na zavrať. Pečuje o zvelebení orby. Ukládal o jeho bezživotí. Žaloval na mne. Co o tom smýšlíš? Ptala se na matku. Křičeli žalostivě o pomoc. Nestojím o to více. Zavadil o stůl. Dychtí po vládě. Doufá ve zboží rodičů svých. Pomněte na Lotovu ženu.

Úloha 9. Následující věty mají po dvou předmětech. Udejte je.

To mě stojí tři sta. To tě život stane. Vodu rybám dal Bůh. Přítel příteli hrad staví. Kristus učil své učeníky modlitbě. Zachtělo se jim vína. Odpusť nám naše viny. Prodejte mi tu rybu. Zdali jsem ti nezachoval života? Hlídal dům zlodějův. Nouze člověku dodává vtipu. Trestal mne z toho. Záviděli kněžstvu přízně. Bůh nedává všechno jednomu člověku. Požádal mne za pomoc. Všech mimo jdoucích za pomoc prosil. Žebrák žebráku mošny závidí. Bůh nás zachoval smrti nenařídí. Chtěl jej vystříci škody. Odepřel nám své pomoci.

Úloha 10. Napište po třech větách, v nichž jest vyjádřen předmět: 1) akkusativem, 2) genitivem, 3) dativem, 4) instrumentálem, 5) pádem předložkovým.

§ 10.

o dodavcích výrokových.

Ve větě: Byl všecek pomaten není všecek ani podmětem ani výrokem, nýbrž dodavkem k výroku: Byl pomaten všecek (docela). Ve větě: Peršané zvolili Cyra králem (za krále), zastupuje dodavek předmětu: králem (za krále) méno výrokové: Peršané zvolili Cyra, Cyrus byl králem.

Dodavky nominální (jako všecek, králem, za krále), které mají význam jména výrokového, nazýváme dodavky výrokovými (prädicative Zusätze).

Úloha. Vyhledejte výrokové dodavky v následujících větách.

Bratr učí se kupcem. Narodil se boháčem. Němci Vojtěcha Adalbertem jmenují. Čechové Bořivoje knížetem zvolili. Pamatují ho malým chlapcem. Ustanoven byl farářem (za faráře). Chodívá bos. Uznali ho všichni vítězem. Kazimír korunován za krále polského. Sloužil u nás za pacholka. Mám tě za přítele. Mám ho rád (adj. rád má toliko formu výrokovou; přívlastkové formy — radý — nemá). Sám se zavraždil. Užřeli jsme jej ztrýzněna. Řeč tvá známa tebe činí. To město někteří Zlicko nazývali. Smrt je nehotovy nalezne. Tu jej naha položili. Rozpustím je lačné domů. Propustil ho svobodna. Našli starého psa ke plotu přivázaného. Vyvolil si ho za průvodce. Jezevec žije samojediný. Vychvalovali jej jako mocného pána. Nil činí Egypt bydlitelným. Onostní lidé boha přítele (přítelem) mají. Mne ve svých potřebách pomocníka míti budete. Velikého činí toho člověka chudoba. Činil se něm (němým). Učinili cikána králem. Ruka páně stvořila člověka mužem a ženou. Vychován jsem křesťanem. Nalezl jeskyni se všech stran ohrazemu. Kam bych se ubohý poděl! Zaseju já jetelinku hrubou. Nalezli služebníka zdravého. Nechali jej odpolu živého. Zanechám bude vám dům váš pustý.

§ 11.

• určení příslovkovém.

Určení příslovkové (adverbiale Bestimmung, adverbiale) vyjadřuje se buď příslovkou (žák píše pěkně), buď pádem prostým anebo předložkovým (jdu lesem, chodím po lese).

Adverbialem určujeme sloveso výrokové na otázku: jak? (píše pěkně), kde? (píše ve škole), kam? (jde domů), atd.

Určení příslovková (adverbialia) dělíme:

1. Na adverbialia místa na otázku kde? kam? odkud? kudy? Na př.: okolo Brna, za Prahou, do Brna, za Prahu, z Vídně, se stromu, jdeme dědinou.

2. Na adverbialia času na otázku kdy? jak dlouho? dokud? od které doby? za jakou dobu? na jak dlouho? Na př.: Zítřa, v pondělí, o dvou hodinách, pobudu tam dva dni, zdržel se přes hodinu, nevrátil se po dnešní den, vrátí se za tři dni, od starodávna, na vždy, na den.

Úloha. Která slova v následujících větách jsou příslovková určení místa a která času?

Král před městem se položil. Na skálu vystoupil silný Záboj. Ze skály vyprýštila voda. Na svatého Řehoře plove led do moře. Za mladu učiti se jest. S východem slunce hnuli jsme se z přístavu. Okolo páté hodiny jsme vyjeli. Všichni s koní ssedati musili. Kámen v ohni se puká. Pěčení ptáci nelítají do huby. Vítězství sem tam se nachylovalo. Za hodinu míli ujedn. Přijde co nevidět. Vody každou hodinou ubývalo. Po účinku zlá rada. Opodál lesa stojí klášter. Vévoda jel branou do města. Pomohu ti v čas potřeby. Z potoka po žlabu teče voda na mlýn. Sňal prsten s prstu. Za mízy jest lýčí dřítí. Kůň zdaleka čije boj. Času jarního potok velmi se rozvodnil. To se stalo léta dvoustého šestého. Vrchem jest půda sucha. Já půjdu dolem. Člověk časem se mění. Slunce nad horu vyšlo. Mezi slepými jednooký král jest. Při svorné vůli jde vše do hůry.

3. Adverbialia jakosti (kvality, způsobu) na otázku jak? Píše pěkně, dobře, správně. Šel krokem, pomalu. Odešel smutně, s hanbou. Umřel náhle. Chodil bosýma nohama. Velké řeky tokem plynou. Dělá to na oko. Dobyli na překot Bozděchova. O hladě nedojdu domů. Ten list byl v tato slova psán. Nemohl s ním po dobru nic spraviti. Po své vůli jednal. Dávej s rozumem

Nepouštěj se bez vesla na moře. Z hrda si vyšlapuje. Od pěti zlatých toho nedám. Přes zákaz (bez dovolení) odešel.

4. Adverbialia kolikosti (kvantity), totiž čísla, míry, stupně na otázku kolik? kolikrát? po čem? zač? Na př.: Málo, mnoho, příliš, často, denně, jednou, po třetí, prodává jablka po krejcaru, dvakrát za rok nebývá léto, šli do třetice k soudeci, kapku je to lepší, nahleděl se do vůle, bylo jich do mnoha set, vojska bylo s deset tisíc.

5. Adverbialia značí způsobu (modalitu) výpovědi: Přejde zajisté, snad nepřejde, vždyť jsem to řekl, stěžít to učiní, nikoli nepůjдете, přijdu na všecek způsob.

6. Adverbialia společnosti a odloučenosti: Těžko berana s vlkem smířiti. Mluvil se mnou. On město vedle jiných řídí. Bez tebe se obejdu.

7. Adverbialia příčiny (původu, účelu, prostředku, překážky): Ze mdloby veliké padal (mdloba jest příčina padání). Od žertu hlava nebolí. Hladem a žízní mru. Nemohl mluviti od lítosti (lítostí, pro lítost). Pro zlato slzy tekou. Od radosti dal se do zpěvu. Vlasy se mu hrůzou ježily. Po skutcích (podle skutků) poznáte je (skutky jsou důvod poznání). Z palce obra poznáme. Boháč dává pro pověst (pověst je mu účelem, dávat, aby si získal dobrou pověst). Šla do lesa na maliny. Šel pro vodu. Lidé pro sních do města nemohli (sních byl překážkou, příčinou, že nešli). Čelem zeď proraziti chtěl (nástroj, prostředek). Naplnil džbán vínem. Věčně vlkem orati nebudeš. Ohně ohněm neuhasiš.

Všecky způsoby adverbialí nejsou tu vytknuty; ostatní lze doplniti z nauky o pádech a z nauky o předložkách. Poněvadž jest mnohdy nesnadno vřaditi adverbialia do určité třídy, postačí při rozboru vět říci toliko: adverbialia.

Některá adverbialia stýkají se jednak s předměty, jednak s přívlastky. Země oplývá obilím. Odpočinul si od běhu. Ve větě: Strom bez vláhy usychá lze adverbialie bez vláhy pokládati za přívlastek: Strom bezvlahý, nevlažený usychá.

Příslovky (adverbia) jsou obyčejně pády prostými anebo předložkovými. Příslovka doma jest genitiv (sr. Říma), příslovka domů jest dativ (domovi), příslovka daleko (= dalekou cestu) jest akkusativ, příslovka dobře jest lokál (sr. jádře), příslovka náhodou jest instrumentál. Pády předložkovými jsou na př. tyto příslovky: stěží (s těží), vřkol (v okol), vzhůru (vz horu, na horu), potichu, znova, zítra (zjítra).

Některých příslovek užíváme spolu jako předložek: Šel mimo (příslovka); šel mimo náš dům (předložka s akkusativem).

Úloha. Vyhledejte adverbialia v následujících větách:

Slad se mele ve mlýně v hrubší mouku. Kristus tělem (tělesně) v nebe vstoupil. Trest se neklátí bez větru. Živ buď s rozumem. Přišli jsme na nocleh. Ujal chlapce za ruku. Krev teče potůčkem. Smekl přede mnou (t. j. z úcty přede mnou). Všecken most otřásá se pod jich davem. Vadili se na oko. Na licho mluvil. Na smrt se roznemohl. Pro řeku k nám nemohli. Sedlák drva do sáhů složil. Přebrali o sto zlatých. Psi se o kost hryzou. Oheň bez podnětu nehoří. Bůh člověka z hlíny stvořil (původ, látka). S hněvem k nim promluvil. Dobyl si vítězstvím slávy. S nesmírným vojskem táhl perský král Xerxes na Řeky. Na udici jsme chytávali ryby. Dali třicet stříbrných za pole hrnčířovo. Neodpověděl jemu ani k jednomu slovu. Učinil to ze závidi. Rozestřete síti své k lovení. Nemohli ho dojíti pro zástup. Vynaložila na lékaře všecken statek. Nebuď o to roztržité myslí. Spolu radujte se se mnou. Pobyl vesel s přátely svými.

Příklady rozboru vět jednoduchých.

Slova věty napišme pod sebe. Napřed se otážeme: O čem je tu řeč? Ku slovu, o němž je řeč, připíšeme „podmět“. Druhá otázka jest: Co se povídá o podmětu? Ku slovu, které vypovídá, připíšeme „výrok“. Potom ustanovíme vedlejší části věty, předmět, adverbiale, přívlastky podmětu a předmětu, dodavky výrokové. Záleží-li podmět atd. ze dvou, ze tří slov, shrneme tato slova dohromady a připíšeme „podmět“, „předmět“ etc. Nyní zbývá připsati ještě ku každému slovu, do které slovní třídy náleží, zdali jest substantivum appellativum či collectivum atd.

I.

Prázdný	přív. podm.	} podm.	adiectivum
pytel	podmět		subst. appell.
nestojí	výrok		verbum finitum.

II.

Král	podmět		subst. appell.
dal	výrok		verb. fin.
novému	přívlastek	} nepřímý	adiectivum
městu	předm. nepřímý		} předm.
za erb	dod. výrok. předm.		
orla	předmět	} přímý	subst. appell.
o dvou hlavách	přív. předm.		} předmět

III.

Strýc	podmět	subst. appell.
byl	verb. fin.	verbum substant.
se mnou	adverbiale	pronom. pers.
za mořem	adverbiale	subst. app.

Úloha. Rozeberte tímto způsobem následující věty:

1. Na počátku stvořil Bůh nebe a zemi.
2. Učiním vás slavné.
3. Erbův staří Čechové neznali.

4. Myslivci stíhají jezevce za škodlivou zvěř.
 5. Račič mi býti pomocen.
 6. Udatný hrdina byl.
 7. Větříček hraje kvítky lesními.
 8. Špatná shoda s ohněm voda.
 9. Síla bez rozumu sama se kazí.
 10. I mistr tesař se utne.
 11. Král Vladislav byl panu Otiborovi oddán i vděčen.
 12. Není růže bez trní.
 13. Chvála jest k dobrému podnět.
 14. Jekot a křik byl veliký.
 15. Příteli k vůli pravdy neodstupuj.
 16. Zralé zrní samo se z klasu sype.
 17. Ovce bez pastýře není stádem.
 18. Kuna lesní teprve za soumraku na lov vychází.
 19. Ve staré zemi charvátské za dávných časů žili dva bratři, stateční a věhlasní po všem národě.
 20. Chléb péci naučili se Římané od Řekův.
 21. Sob, z řádu dvoukopytníků, patří do čeledi jelenů.
 22. V půvabném údolí vine se z háje potok podél zelené stráně, doubím, habřím a březím porostlé.
 23. Hora svatého Bernarda strmí v Alpách deset tisíc stop nad hladinou mořskou.
 24. Rudoši slovou američtí Indiáni od rudé pleti.
 25. Pergaménu psacího nyní málo kdy se užívá.
-

Část druhá.

O větě složené.

Řeč skládala se původně ze samých vět jednoduchých, každá myšlenka vyjadřovala se tehdy jednou, dvěma nebo více větami jednoduchými. Říkalo se na př.:

Nevěř nikomu, nikdo tě nezradí.

První věta (nevěř nikomu) má smysl samostatný; také druhá věta má smysl sama o sobě. Vyřknu-li obě věty vedle sebe jako celek, vyjádřím jimi novou myšlenku. Tuto myšlenku mohu také vyjádřiti tímto způsobem:

Když nikomu nevěříš, nikdo tě nezradí.

Tato věta záleží také ze dvou článkův, ale články nejsou oba samostatné. Článek první: Když nikomu nevěříš, nemá smyslu sám o sobě; druhý článek jest samostatný; on zůstal tak, jak byl ve větě původní: Nikdo tě nezradí.

Takové samostatné články vět jako: Nikdo tě nezradí, slovou věty hlavní. Nesamostatným článkům (když nikomu nevěříš) říkáme věty vedlejší anebo věty závislé.

Věty:

Nevěř nikomu, nikdo tě nezradí,

Když nikomu nevěříš, nikdo tě nezradí,

jsou věty složené (zusammengesetzte Sätze). První složena jest ze dvou vět samostatných, hlavních; druhá věta složena jest z věty vedlejší (závislé) a z věty hlavní.

Věta složená ze samých hlavních vět nazývá se souvětím souřadným. Slovem „souvětí“ rozumíme dvě anebo více vět spojených v celek; slovo „souřadný“ ukazuje, že tyto věty jsou jako v řadě vedle sebe; každá z nich jest samostatným členem řady.

Věta složená z věty hlavní a z věty vedlejší nazývá se souvětím podřadným (prostým). Slovem podřadný ukazujeme k tomu, že jedna věta (vedlejší) podřízena jest větě druhé (větě hlavní, větě řídicí).

Souřadnost (souřadné skládání vět) slove řecky parataxe. Slovo parataxis znamená postavení vedle sebe, bitevní šik (muž vedle muže).

Podřadnost slove řecky hypotaxe.

Jak povstaly věty vedlejší.

Všecky věty vedlejší povstaly z vět samostatných (hlavních). Na mnohých větách vedlejších spatřujeme tento původ jejich posud zřetelně, na př.: Vymlouvá se, an ho nikdo neviní. Slove an vzniklo ze slov: a on: Vymlouvá se, a on ho nikdo neviní. V Passionále čteme toto souřadné souvětí: Král Klotarius měl dceru, jí Bliotylda říkali. Přidáme-li k ukazovací náměstce jí částici ž (že), vznikne z druhé hlavní věty věta vedlejší (relativná): Král Klotarius měl dceru, již Bliotylda říkali. Tyto dva články spojeny jsou relativnou náměstkou již v souvětí podřadné.

Vedlejší věty nevznikly z větových částí (z podmětu, předmětu atd.) vět jednoduchých; proto lze málo kterou vedlejší větu věrně vyjádřiti substantivem, adjektivem, adverbialem. Věta: Kdo lže, ten krade, nepropovídá to co věta: Lhář krade. Místo věty: Kdo chce kam, pomozme mu tam, nemůžeme říci: Chtícimu kam, pomozme tam. Věta: Čím dále v les, tím více dřev (stromů) není tolik jako: Dále v lese jest více dřev. Věta ona (čím — tím) vyjadřuje poměr, ježž si můžeme znázorniti slovy: Dvakrát dále v les půjdeš, dvakrát tolik dřev najdeš.

Věty vedlejší vznikly z vět souřadných (hlavních) trojím způsobem:

a) Věta podřídila se větě bez zevnějšího pojidla, toliko tonem: Prosil mne, bych mu pověděl všecko.

Kondicionál bych pověděl znamenal původně: byl jsem pověděl. Slovec bych je starý minulý čas a znamená: byl jsem.

b) Věta vedlejší spojila se s větou hlavní náměstkami a příslovkami relativními (jenž, který, kde, kdy, kam) anebo spojkami. Spojkou a svázány jsou věty: Prosil mne, aby (a bych) mu pověděl všecko. Spojka že (staroč. jež) vznikla z relativné náměstky jenž, jež. Spojka ježto (jenž to, jež to) zachovala posud tvar náměstky relativné. Věta: Bojím se tě, ježto jsi člověk přísný (že jsi člověk přísný) byla původně svázána relativem: Bojím se tě, jenž jsi člověk přísný.

c) Věta svázána jest s větou sloveci korrelativným (souvztažnými): Koho Pánbůh stvoří, toho neumí. Relativná náměstka koho táhne se k náměstce ukazovací toho a naopak: náměstka toho ukazuje na relativum koho. Ze dvou vět korrelativně spojených nelze žádnou pokládati za větu hlavní, neboť žádná nemá smyslu sama o sobě. Věta s ukazovací náměstkou (toho neumí) jest však samostatnější; proto ji pokládají za větu hlavní.

Nauka o větě složené záleží ze dvou částí: 1) O větách souřadně složených čili o souřadném souvětí; 2) O větách podřadně složených, čili o souvětí podřadném.

§ 12.

O souvětí souřadném (prostém).

Prosté souvětí souřadné (die Satzverbindung) záleží ze dvou samostatných (hlavních) vět, spojených v jednotnou myšlenku.

Souvětí souřadná jsou buď nespojená (beze spojky): Bůh dal, Bůh vzal, buď svazují se spojkou: Modli se a pracuj.

A) Souvětí souřadné nespojené.

Souvětí souřadná nespojená (parataxe nespojitá) naskytují se zvláště v řeči prstonárodní (ve příslovích, písních a pohádkách), v básnictví umělém a v obecném hovoru.

Příklady nespojité parataxe v řeči prstonárodní:

Dle šatů vítají, dle rozumu provázejí. Moudrému napověz, hloupému dolož. Pravdu sobě huďme, dobří spolu buďme. Umělost světlo, neumělost tma. Nejsem já vám dřevo, jsem já krev a tělo. Červené růže trhala, věneček sobě dělala. Kraj lesa viděl Jiřík od jedle k jedli rozpjatou pavučinu, prostřed pavučiny seděl veliký pavouk, cucal mouchu.

Nespojitá parataxe v básnictví umělém: Ne horoucnost povalečná zjedná duchu potravu; práce tichá a společná získá vlasti oslavu (Čelakovský). V umělé prose: Naš medvěd je hnědý, medvěd polárních krajin s věčným sněhem je bílý. V obecném hovoru: počkej, hned tě dohoním; půjdeme spolu.

Věty souřadného souvětí oddělujeme nejčastěji čárkou: Čas raní, čas hojí. Lékař léčí, Bůh uzdravuje. Je-li však mezi větami takovými delší přestávka, oddělujeme je středníkem (semikólonem): Neposmívej se starému; sám budeš stár. Nemohu déle zůstat; čekají mne.

B) Souvětí souřadně spojené.

Druhá věta souvětí souřadného slučuje se s první větou: a) ukazovacími náměstky a příslovkami, b) spojky.

Příklady k a): Pod lesem u cesty hořel keř; zapálili jej pasáci (náměstka jej ukazuje na podmět keř první věty a slučuje tím obě věty). Pod keřem byl mravenčí kopec; jiskry na něj padaly. Šla panenka do háječka, chytila tam ptáčka.

Spojky, jimiž spojujeme věty souřadné (hlavní), slovou spojky souřadné. Spojky, jimiž se připojují věty vedlejší (podřadné) ku hlavním, slovou spojky podřadné. Souvětí souřadné: Otec stýskal a syn výskal, spojeno jest souřadnou spojkou a. Podřadné souvětí: Báł jsem se tebe, ježto jsi člověk přísný, svázáno jest spojkou podřadnou ježto.

a) Souvětí slučovací a rozlučovací.

Slučovací spojky jsou: a, i, také, též, též i; dvojitě spojky i—i, ani—ani, netoliko—ale i, jednak—jednak, tu—tu, brzo—brzo, dílem—dílem. Spojky rozlučovací: nebo, anebo, nebo—nebo, buď—buď.

Úloha. Jakými spojkami svázány jsou věty: Vyvrz buřiče a přestane svár. Vám zpívají a na nás nota padá. Tvůj jest den, tvá jest také i noc. Brzo mne chválí, brzo mne haní. Sejde sníh, sejde i stopa. Anebo tuto sedíte, anebo v kostel vejděte. Ani oko vidělo, ani ucho slyšelo (sr. oko nevidělo a ucho neslyšelo). Dvakrát jsem puštěn byl, aniž mne poznali (a nepoznali mne). Moudrého ani štěstí nepovznáší, ani neštěstí nesklíčuje. Tu mne hlava bolela, tu zas noha brněla. Jednak se sobě vysmívali, jednak vadili.

Také příslovce svazují věty: Napřed se mlátí, potom se platí.

b) Souvětí odporovací a výlučná.

Spojky odporovací jsou: a (=ale), ale, leč, než, nébrž, pak, však, přece. Výlučné spojky jsou: jen (jenom, jediné), toliko, kromě že, leč (leda).

Úloha. Jakými spojkami svázány jsou věty následující: Ústa plna, a (ale) oči hladovy. Vůl hází prst do nebe, ana (= a ona, ale ona) na hřbet mu padá. Chval cizinu, ale zůstávej doma. Ráda kočka ryby jí, než (ale) do vody nechce. Císař nechtěl v zámku bydleti, nýbrž (ale) polem ležeti. Smrti každý čeká, přece (vsak přece) se jí leká. Bylo nám dobře, jen že tomu dávno. Slovo řekni, jen (ale) se nepodřekni. Na chytráka mrkni, a (ale) hlupáka trkni. Šaškáře všichni poslouchají, a (ale) za přítele ho nerádi mají. Mířil na vránu, a (ale) trefil krávu. Všude byl, a nikde neobstál. Nic neodpověděl, kromě že hlavou pokynul. Nic neumí činiti, leda (leč) lakomiti. Není nám krátký život dán, než my jej krátkým děláme.

c) Souvětí příčinná a následná.

Příčinné spojky jsou: nebo (neboť), zajisté. Neboj se, neboť já jsem s tebou, já zajisté jsem s tebou. Věta uvedená spojkou příčinnou vyjadřuje příčinu: Moje přítomnost jest příčinou, abys se nebál. Také příklonná částice *t* mívá smysl spojky příčinné: Spor to velmi důležitý, jdeť o život a o smrt. Částice *t* sesiluje se druhdy příčinným zajisté: Není šťastnějšího tvora na světě nad něho, nepostrádatť zajisté praničeho.

Nebo, anebo bývá také spojkou rozlučovací: Zahrajeme si míčem, anebo půjdeme na procházku.

Následné spojky jsou: proto, pročež, tedy, tudy, tudíž. Ty jsi se mnou, proto (tedy) se nebojím. Věta uvedená spojkou následnou (výslednou) vyjadřuje následek plynoucí z věty první: Nebázeň moje jest následek tvé přítomnosti.

Spojky příčinné mají smysl spojek podřadných: Báł jsem se tebe, neboť jsi člověk přísný. Spojku neboť lze zaměnití spojkami vlastně podřadnými: ježto, poněvadž, že, protože.

Úloha. Jakými spojkami svázány jsou věty: Práce nemohl naléztí; proto chodil ves oě vsi. Chudý derviš putoval do Mekky bos, neboť neměl co obouti. Zdraví jest největší dar boží, pročež si ho co nejvíce važme. Všecko lehlo popelem, jen místo zůstalo. Lev starobou sešlý nemohl už jiných zvířat pronásledovati; vzal tedy (tudíž) útočiště ke lsti.

Úloha. Kterými spojkami lze svázati tato souvětí nespojitá: Lékař léčí, Bůh uzdravuje. Neposmívej se starému; sám budeš stár. Nemohu déle zůstatí; čekají mne. Pravda miluje světlo; lež ve tmě si libuje. Moudrému napověz, hloupému dolož.

§ 13.

O větách stažených.

Věty stažené (zusammengezogene Sätze) jsou věty souřadné neúplné, jež třeba doplnití z druhé věty souřadné. Na př.: Sytý vlk se upokojí, lakomec nikdy.

Slova „lakomec nikdy“ nemají tvaru věty, ale zastupují větu souřadnou: lakomec nikdy se neupokojí. Výrok „se upokojí“ společen jest oběma větám souřadným. Pán Bůh dává pože-
lnání, ale do chléva sám nevhání. Druhá věta má s první větou společný podmět Pán Bůh. Učení kořen hořký, ale plod sladký. Stažená věta „ale plod (učení) sladký“ má s první větou společný přívlastek.

Od vět stažených sluší rozeznávat věty jednoduché o dvou podmínkách, předmětech atd. Na př.: Podvod a klam zradí se sám, jest věta jednoduchá. Jednoduchá věta: Hněv přátelský krátký a netrvalý, má jen zdánlivě dvojitý výrok. Slova „krátký, netrvalý“ jsou zajisté souznačná (synonyma), znamenajíce bez mála touž věc. Věta: V nouzi a potřebě přítele poznati, má zdánlivě dvojitý příslovkové určení. Věta: Výhra a prohra na jedněch saních jezdívají, není stažená, neboť ji nelze rozvésti ve dvě věty: Výhra na jedněch saních jezdívá, prohra na jedněch saních jezdívá. Věta však: Vol sobě život anebo smrt, jest věta stažená; lze ji zajisté vyjádřiti dvěma větami: Vol sobě život anebo vol sobě smrt.

Věty stažené mohou býti také podřadné (na hlavní větě závislé): Řecká prěpověď praví, že jest kořen učení hořký, ale plod sladký. Dával mi na vůli, abych si vybral anebo život anebo smrt. Letěl jako střela (letí).

Úloha. Které z následujících vět jsou věty stažené, které jednoduché. Kterou větnou část má každá stažená věta společnou s větou jí souřadnou.

Nebyl příliš veliký, ale svalovité a složité postavy. Přední běhy psí mají po pěti prstech, zadní jen po čtyřech. Ptactvo střílí Eskymák z luku buď dlouhým nebo krátkým šípem. Stojí javor nad potokem, k vodě nachýlil se. Kupci vzali chléb a on peníze. Mrožovi jako i tuleňovi možno led rozrážeti jen ze spodu vzhůru, nikoli naopak. Krásný páv peřím a člověk učením. Vzduch jest potravou všem lidem, všem živočichům. Do roka mu pomřeli otec i matka. Bratrův a sester neměl.

Ohlížel se v pravo i v levo. Kuna lesní má srst tmavohnědou, prsa a krk žluté, oko veliké a bystré nad míru. Jest tam pečený vařený. Nemá to hlavy ani paty. Po peří ptáka a po řeči člověka. Ohně nelze upáliti, vody utopiti. Vola za rohy, člověka za jazyk lapají. Jazyk nechávej doma a venku uši. Mluv méně s jinými a více s sebou. Neštěká pes pro ves, ale pro sebe. Rychlý buď k slyšení, ale zpozdilý k mluvení. Kámen zlato zkouší, a zlato lidi. Prosiš mošny od žebráka a holi od ovčáka. Odsoudili ho etí, statku a hrdla. Ohně a povodně nehovej nás, pane. Své přátely množ a otcových si važ. Mladí sobě rádi let přičítají a staří ujímají. Není koním ovsu, není sena. V kostele a v hospodě pána není. Šla dušička plakající a svých hříchů litující. Buď toho Bohu žel a dobrým lidem. Lidé se radují létu a včelky květu. Peníze jedněm panují, druhým slouží. Ne sami sobě, ale všem vůbec pracovali. Vojnou jeden zbohatne, a sto jiných schudne. To ne žert, než opravdový boj jest. Ten toho, onen onoho zastával.

§ 14.

○ souvětí podřadném (prostém).

Prosté souvětí podřadné (das Satzgefüge) záleží z věty hlavní a z věty vedlejší (závislé).

Věty vedlejší rozdělujeme podle toho, kterou část větovou zastupují.

V souvětí podřadném: Kdo lže, ten krade, zastupuje vedlejší věta (kdo lže) podmět věty prosté: Lhář (lhoucí) krade. Proto nazýváme vedlejší větu: Kdo lže, větou podmětňou (Subjectsatz).

V souvětí: Učil (ucítil) na svém těle, že živ nebude, zastupuje vedlejší věta předmět věty prosté: Učil na svém těle blízkou smrt. Vedlejší věta: že živ nebude, jest věta předmětňá (Objectsatz).

V souvětí: Květina, která kvete, nemá se přesazovati, zastupuje věta vedlejší přívlastek věty prosté: Květina

kvetoucí nemá se přesazovati. Proto se nazývá větou pří-
vlastkovou (Attributsatz).

Věty, které zastupují substantivní část věty prosté, slovou
větami substantivními. Adjektivné věty opsati lze
jmény přídavnými. Věty substantivné a adjektivné lze nazvati
společným jménem vět nominálních.

Věty vedlejší, které mají smysl příslovek na otázku
kde? kdy? proč? atd. slovou věty příslovkové či adver-
biální (Adverbialsätze). Vedlejší věta souvětí: Kde bázeň,
tu i Bůh, jest věta příslovková na otázku kde? V souvětí:
Když ptáčka lapají, pěkně mu zpívají, zastupuje vedlejší
věta adverbiale času na otázku kdy? V souvětí: Proto vlčka
bijí, aby se starý vtípil, tážeme se po vedlejší větě
slovem proč?

Věty nominální a adverbální (příslovkové) jest snadno
rozeznati. Souvětí: Kníže lidu rozkázal, aby dědin neopou-
štěli, obsahuje vedlejší větu nominální (předmětnou), uve-
denou spojkou a (by): kníže rozkázal neopouštěti (co roz-
kázal kníže?) Souvětí: Nedal Pánbůh svini rohy, aby ne-
trkala, obsahuje také vedlejší větu uvedenou slovcem aby; ale
tato věta není nominální, neboť se po ní tážeme slovem proč?
Věta „aby netrkala“ jest věta adverbální (účelná).

Po větách nominálních tážeme se týmiž slovy jako
po nominálních částech větných: kdo? co? koho?
čeho? komu? čemu? oč? jaký? který? atd.

Po větách adverbálních tážeme se týmiž slovy
jako po adverbálních: kde? kdy? proč? jak? atd.

Na vedlejší věty nominální ukazujeme ve hlavní větě
často slovy nominálními, na př.: Cnosť jest taková věc,
že služebníka svého neopustí (jaká věc?) — Na věty ad-
verbiální (příslovkové) ukazujeme ve hlavních větách pří-
slovkami: Chovejme se k lidem tak, abychom jim mili
byli (jak?). Dotud [něco praští, až se zlomí (jak dlouho?)

Souvěti s nominálními větami vedlejšími lze mnohdy sloučiti u větu jednoduchou: Kníže rozkázal, aby neopouštěli dědin = neopouštěti dědin. Souvěti s vedlejšími větami adverbiálními skládají se však z článků samostatnějších, tak že jich z pravidla v jednu větu sloučiti nelze: Proto vlčka bijí, aby se starý vtípil.

Táž věta bývá nominální i adverbiální. V hrdlo se hanbil, že tak učinil (hanbil se skutku svého). Hanbil se proto, že tak učinil (proč se hanbil?).

Úloha. Které z následujících vět jsou nominální a které adverbiální: Není možná, abychom se všem zachovali (co není možná?). Poznali, co jest válka. Nevzpomínej toho, co již pominulo (čeho?). Dobrořečte těm, kteří vás proklínají. Dychtí po tom, aby úřadův obecních dojíti mohli (po čem?). Nežertuj, s kým jsi nerostl. O to jsem usiloval, aby v zahálce léta má zmařena nebyla. Nůž, kterým se pořád krájí, nerezaví. Běda tomu dvoru, kde tele rozkazuje volu (kterému dvoru běda?). Došla mne zpráva, že se dal bratr na vojnu. Přijde i ta doba, že nám nepřekazí zloba. On není žádostiv toho, čeho neztratil. Kam se dřevo kloní, tam i padá. Nemoc přestala, jak by utal (jak?). Jak si usteleš, tak si lehneš. Tak se země zatřásla, až domy se bořily. Kdybys byl pilnější, lépe bys prospíval. Lež činí, že často lidé nevěří pravdě. Kdo tě napomíná, měj ho za přítele. Každá ruka pěkná, která dává.

§ 15.

O větách podmětných.

Po větách podmětných (Subjectsätze) tůžeme se slovy kdo? co?

Věty podmětné poznáváme obyčejně již z vět hlavních. V těchto hlavních větách bývají často nepřechodná (neosobná) slovesa a nominativy náměstek: Bývá to, že; přihází se, že; odstup to od nás, abychom; ten nežil, po kom. Ve větách hlavních k zá-

vislým větám předmětným bývají však slovesa přechodná a závislé pády náměstek (předměty): Poznali, co jest válka; i pes pomní (to ho), kdo ho krmí.

Věty podmětné slučují se s hlavní větou:

1. Beze spojky: Nepodobno jest, by to pravda bylo.

2. Spojkami a, že: Není nikdá slýcháno, aby (a by) ovce vlky dávaly. Nejednou se přihází, že i nejmoudřejší pochybují.

3. Relativními náměstkami a příslovkami: kdo, který, co, kam atd.: K'do tone, i slámy se chytá (tonoucí i slámy se chytá). Co se vleče, neutěče.

Pozn. Po hlavních větách záporných a těch, které vyjadřují, co se státi má, klade se v závislé větě kondicionál: Není možná, aby živ zůstal. Spravedливо jest, abyste druh druhu pomáhali.

Úloha. V následujících příkladech vyhledejte věty podmětné. Které z nich jsou v kondicionále a proč?

Bývá to, že Bůh i zde mstí nad nešlechtnými. Nikdy se u nás nestalo, aby kdo takové rouhavé řeči mluvil. Není možná, abychom se všem zachovali. Odstup to od nás, abychom utíkatí měli. To právo přirozené jest, syn aby svých rodičův poslušen byl. Kdo mě loni bil, ten i dnes mi není mil. Kdo zlé strojí, nech se zlého bojí. Co má viseti, neutone. Kdo chce příliš mnoho, nemívá nic. Nejdražší jest, co se prosbou kupuje. Kdo se ptá, nerad dá. Kdo stojí o cizí, přichází o své. Komu Pánbůh pomáhá, ten vše přemáhá. Co chudému dáš, na lžici ti naroste. Kdo jinému jámu kopá, sám do ní padá. Bos chodívá, komu celá ves boty kupuje. Kdo s koho (jest), ten toho (přemáhá). Kdo se povyšuje, bude ponížen. Tčší hloupého, že není sám. Ten nežil, po kom pěkná pověst neostala. Nebude, kdo by potěšil jich. Co se lidem k následování předstírá, jest stupeň dokonalosti. Kteří jiné vedou, dokonalejší jsou. To jest bláznovství, že tito z vůdeů svých pochlebňiky míti chtějí. (Sr. To jest dar boží pěkně uměti

mluviti). Není slušné, abychom stolům a truhlám přísluhovali. Nespí každý, kdo přivřeně oči má. (Každý jest přívlastek věty podmětné).

§ 16.

O větách předmětných.

Po větách předmětných (Objectsätze) tížeme se týmiž slovy jako po předmětu věty jednoduché: koho? co? čeho? komu? čemu? po kom? po čem? kým? čím? atd.

Na věty předmětné ukazuje hlavní věta často slovesy přechodnými a závislými pády: každý pochytil (to), co nejbližše mohl. Dovedli toho, že se jich všickni strachují.

Ve větě: Nalezl člověka, an zimou mře (člověka mroutího) zastupuje vedlejší věta přívlastek předmětu člověka a jest tedy větou přívlastkovou.

Jako pokládáme mnohé předměty instrumentální a předložkové (sáhl po udici) spíše za adverbialia než-li za předměty, tak jsou také mnohé věty předmětné na rozhraní vět předmětných a adverbialných. Na př.: Čím hrnec navře, tím zapáchá. Nežertuj, s kým jsi nerostl (se starším, s cizím).

Úloha. Vyhledejte v následujících příkladech věty předmětné. Udejte, které věty zastupují předmět akkusativný, které genitivný, dativný, předložkový atd. Vypište slove, jimiž se svazují věty předmětné s hlavními.

Myslil jsem, že již pojedeme. Nemohl jsem se zdržeti, abych mu pravdy neřekl. Každý, co v hlavu zavzal, na tom stál. Co zaslouží, nechť trpí. Koho se mu zdálo, toho chytil. Nestojí o to, aby ho jiní chválili. Tím dárcé vinen není, že někdo darův jeho užívati neumí. Viděl jsem, ano slunce zčernalo. Zlý neví, čím se dobrý obchodí. Tím lidé nehrají, od čeho umírají. Blaze tomu, kdo se cizím neštěstím kaje. Čím srdce přeplněno, tím ústa přetékají. Čechové nevěděli, by Němci za lesem byli. Slyšeli, že by živ byl. Hádali na ně,

jako by oni ten oheň nastrojili. Věděl jsem, kterak by to nesnadné bylo. Přel se, že toho neučinil. Nezapíral, by zaň neslibil. Nepřím se o to, aby jiné cesty býti nemělo. Pochybovali jsme, abychom tak snadno propuštění byli. V tom si nezalibuj, že mnoho statku máš. Žalovali mi, že tak velikou škodu vzali. Kdo ví, stane-li tě do večera. Pověz mi, kdo jsi. Neměli, koho by se báli. Lež činí, že často lidé nevěří pravdě. Mluv každý, co by jej etilo. Toho těžko voditi, kdo sám nechce choditi. Bohatí ne vždycky vědí, kdo po nich dědí. Nedostatky ukazují, jak málo lidé potřebují. Čemu zvykneš v mladosti, neodvykneš v starosti. Kdo včera lhal, tomu se ani zítra nevěří. Čeho nemáš, tím se nechlub. Co pronikneš, tím vynikneš. Nemám, čím bych tobě odplatil. Kdo tě napomíná, měj ho za přítele.

Úloha. Která z následujících souvětí obsahují vedlejší věty předmětné a která podmětné?

Kdo není málem spokojen, není více hoden. Kdo chce užívatí sladkého, musí prve okusiti kyselého. Čeho dost, snadno tím plýtvati. Vědí sousedé, jak se komu vede. Kdo se střeže, zřídka se ožže. Dobře číňte těm, kteří nenávidí vás. Co před světem zde ukryto, bude někdy všem očito. Za čím jdeš, to najdeš. Komu Pánbůh nedal, kovář neukuje. Dobrořečte těm, kteříž vás proklínají. Nemá, kdo by jej pozdvíhl. Posavad toho neprokázal, aby starožitného rodu byl. Tím řeka není horší, že z ní psi pijí.

§ 17.

O nepřímé řeči a o nepřímých otázkách.

Opakuji-li něčí slova tak, jak byla pronesena, uvedl jsem je přímo (přímá řeč, oratio recta). Na př.: Aristoteles pravil: „Přítel jest jedna duše ve dvou tělech.“

Po větě uvozovací (Aristoteles pravil) klademe dvojtečku (kólon). Před řečí doslovně uvedenou a za ní kladou se znaménka uvozovací. Znaménka tato klademe dvakrát, když řeč

vedená přerušena jest větou vloženou. Na př.: „Kdybych nebyl Alexandrem,“ řekl Alexandr Veliký, „chtěl bych býti Diogenem.“ Předchází-li řeč uvedená před větou uvozovací, oddělují se obě věty od sebe čárkou, na př.: Stojatá voda hnije, slychával jsem.

Vypravují-li něčí slova ve způsobě věty vedlejší, uvedl jsem je nepřímou (nepřímá řeč, oratio obliqua.) Na př.: Aristoteles pravil, že přítel jest jedna duše ve dvou tělech. Tobiáš radil synu svému, aby rady u moudrého hledal (přímá řeč: Rady u moudrého hledej!) Řekl, že prý to slyšel tak (přímá řeč: Slyšel jsem to tak).

Otázka skutečná sluje otázkou přímou: Kam jdeš? Co děláte?

Vypravují-li otázku skutečnou v podobě věty vedlejší, sluje tato otázka nepřímou (závislou): Otázal jsem se ho, kam jde. Zeptal jsem se jich, co dělají.

Věty nepřímou tázací sluší rozeznávati od vět relativních. Ve větách relativních táhnou se vztažná slove (jenž, kam atd.) k ukazovacím slovcům věty hlavní (ten, tam atd.). Na př.: Šel ochotně (tam), kam jsme ho poslali (věta relativná). Otázal se nás, kam jsme ho poslali (věta nepřímou tázací). Nevědí (toho), co činí. Zeptej se ho, co činí. Živil se (tím), čeho mu poskytoval les.

Otázky nepřímé a nepřímá řeč zastupují obyčejně podmět sloves přechodných (zeptal se mne, jak se jmenuji = zeptal se mne po mém jménu); proto lze je počítati ku větám předmětným.

Úloha. Vyhledejte v následujících příkladech nepřímé věty a nepřímé otázky. Proměňte je v přímé věty a v přímé otázky.

Nikdo nevěděl, či by peníze ty byly. Jeden přes druhého nárek vedou, jak se jim zle urodilo, že nemají co jísti. Pocestný vypravoval, jak býval zámožný a jak pohotěl i

v nouzi přišel. Rozvažoval si, co počíti. Tázal se ho pán, odkud by ty dva kusy ryzího zlata měl. Nemůžete mi říci, čím je ten koráb. Žena řekla žebrákovi, aby mu pán Bůh něco lepšího nadělil, ona že je chuda a nic jiného v chalupě nemá. Ptal se mne, půjdu-li také na hon. Soudec řekl, že třeba tu věc vzíti od počátku. Jeden měšťan dal po městech volati, že by měšec s tisícem zlatých ztracen byl; kdo by jej našel, aby zase vrátil, že má za to sto zlatých míti beze všeho odporu. Jest pověra, kdo požije masa hadího, že porozumí řeči zvířecí. Namlouval mě, abych se mezi duchovníky dal. Tázal se jí, co je zač a co tu dělá. Řekli to králi, a on, aby ji k němu pustili (vypuštěno: kázal).

O t á z k a. Na kterých slovesech závisejí nepřímé otázky?

Ú l o h a. Přímé věty v následujících příkladech proměňte v nepřímé.

Ranní ptáče dále skáče, dí přísloví. Šalomoun praví: „Počátek moudrosti jest bázeň boží.“ Bůh poroučí: „Cti otce svého i matku svou.“ Svätý Lukáš píše: „Hoden jest dělník mzdy své.“ Otec řekl synovi: „Chraň se zlých tovaryšův.“ Josef Jungmann řídil se zásadou: „Uč se prve důkladně sám, abys později důkladně učiti mohl jiné.“ „Jazyk náš,“ pravil Jungmann, „vznešeností jakoukoli každému ve světě jazyku se vyrovná.“ Milujte nepřátely své, přikazuje Kristus.

§ 18.

O větách přívlastkových.

Přívlastková věta (Attributsatz) zastupuje přívlastek substantivních částí větových (podmětu, substantiva výrokového, substantivního přívlastku, předmětu, adverbiale) na otázku **j a k ý ?**

1. Věta přívlastková zastupuje přívlastek podmětu: Vše-
liký strom, kterýž nenese ovoce dobrého, vyfat bude
(strom nenesoucí ovoce dobrého).

2. Věta přívlastková zastupuje přívlastek jména výrokového: To nebyla oves, co se s vlkem procházela.

3. Věta přívlastková zastupuje přívlastek substantivního přívlastku: Vidím stopy zvířat, která tudý šla.

4. Věta přívlastková zastupuje přívlastek předmětu: Vlna drží tu barvu, kterou nejdříve chytil. Tu pij vodu, po níž ploveš.

5. Věta přívlastková zastupuje přívlastek určení příslovcového: Člověk bydlí i v takových krajinách, kam ho ani jeho věrný pes doprovodit nemůže. Jindy zajíc v tom důlku leží, kde se ho nejméně nadáš.

Věty přívlastkové uvozují se vztažnými zájmeny (který, jenž, co), vztažnými příslovkami (kde, kam, kudy, dokud) a spojkami že, a (by): Bohatství tu vlastnost má, že z moudrého hlupce udělá. Není na světě bylina, aby (a by) pro něco nebyla. Věty uvedené vztažnými slovy slovy větami vztažnými (relativními).

Rozeznáváme skutečné věty vztažné od nepravých. Nepravé věty vztažné jsou věty hlavní: Někteří ku pokoji raditi začali, čemuž (= a tomu) jsem já se zradoval. Volali jsme k Hospodinu, kterýž (= a on) vyslyšel hlas náš. Pravé věty vztažné jsou věty vedlejší (závislé): Nůž, kterým se pořád krájí, nerezaví.

Úloha. Vyhledejte v následujících příkladech věty přívlastkové.

Špatný vozka, který neumí obrátiti. Ten groš je dobře utracen, jímž se čtyři uspoří. Dobře tomu kováři, jenž na obě ruce kuje. Osud není mračno, aby se přehnal. I ten čas nastane, kde i nás nestane. Běda tomu dvoru, kde tele rozkazuje volu. Pes, který velmi štěká, nerad kouše. Úrodná jest země, kterou hospodář tluče. Zlé, kterým tě zlosyn stihá, nad jeho hlavou se zdvihá. Nešťastná jest matka, jejíž děti nejsou zdárny. Mnohé věci, jichž sobě svět vysoce váží, nic

nejdou. Běda kohoutu, na kterého jestřába pouštějí. Blaze králi, v jehož zemi láska k vlasti panuje. Ten nežil, po kom pěkná pověst neostala.

§ 19.

○ větách příslovkových.

Věty příslovkové (adverbiální) zastupují adverbialní vět prostých.

Vět příslovkových rozeznáváme desatero způsobův:

1. Přísluvkové věty místné: Kde se kdo zrodil, tam se i hodil.

2. Přísluvkové věty časové: Když ptáčka lapají, pěkně mu zpívají.

3. Přísluvkové věty příčinné: Proto lichotil, že tvých peněz chtěl.

4. Přísluvkové věty účelné (úmyslové): Oti otce svého i matku svou, ať se prodělí dnové tvoji na zemi.

5. Přísluvkové věty omezovací: Pokud vím, byl tam sám čtvrtý.

6. Přísluvkové věty způsobové: Stavěl se, jako by byl nevinen.

7. Přísluvkové věty přirovnávací: Jak si usteleš tak lehneš.

8. Přísluvkové věty výsledné (následné): Byl tak zemden, že nemohl na nohou stát.

9. Přísluvkové věty podmínkové: Kdybych měl, co nemám, mohl bych, co nemohu.

10. Přísluvkové věty připouštěcí: Třebas byl chud, ale je člověk poctivý.

§ 20.

○ místných větách příslovkových.

Po příslovkových větách místných (locale, ortsbestimmende Nebensätze) tážeme se slovy: kde? kam? odkud? kudy?

Věty místné počínají od místných příslovek vztažných kde, kam, odkud, kudy; k těmto vztažným příslovkám ukazují ve větě hlavní často příslovky ukazovací: tam—kde, tu—kde, tam—kam, tam—odkud atd.

Od vět místných rozeznáme věty vztažné (uvedené příslovkami kde, odkud, kam), které určují podstatné jméno anebo zájmeno věty hlavní na otázku jaký? Na př.: Běda tomu dvoru, kde tebe rozkazuje volu (jakému dvoru běda?). Místo, kde (v němž) jsme se narodili, jest náš domov (které místo jest náš domov?). Naproti tomu souvětí: Kde jsme se narodili, tam jest náš domov, obsahuje větu místnou, táhnoucí se k ukazovací příslovce tam.

Úloha: V následujících příkladech vyhledejte vedlejší věty místné. Které z nich jsou věty přívlastkové?

Kde bázeň, tu i Bůh. Nestrkej prstu, kde dvěře svírají. Kde hlavy není, řádu nenajdeš. Kde jest peníz bit, tam nejvíce platí. Kam se dřevo (strom) kloní, tam i padá. Odejdu tam, odkud se zase nevrátím. Kady se zhusta jezdí, tam tráva neroste. Kde samá hostina, tam (tu) nedaleko hladý. Nezažijděj, kde cesta rovná. Kde člověk nemáhá (nemůže), tam Bůh pomáhá. Kudy voda jednou tekla, opět poteče. Tam vůz musí, kam se koně naprou. Vodu, kde ryby mrou, zoveme nezdravou. Běda ovcím, kde vlk soudeem. Kudy vojsko chodí, tráva se nerodí. I ten čas nastane, kde i nás nestane. Znáš-li kraj ten, kde tma s horkem zajde, bez trní se růže červená? Odkudkoliv odcházíš, rozžehnatí se za nehodné neměj.

§ 21.

O časových větách příslovkových.

Po příslovkových větách časových (temporale, zeitbestimmende Nebensätze) tážeme se slovy kdy? jak dlouho? od které doby? dokud?

Děj věty časové jest buď současný s dějem věty hlavní: Růže trhají, když kvetou;

Děj věty časové předchází před dějem věty hlavní (děj předehodný): Když slunce zapadlo, vojska se rozjela na svá obydlí;

Děj věty časové následuje po ději věty hlavní (děj následný): Vyjeli jsme, než (dříve než) slunce vyšlo (slunce vyšlo po našem výjezdu).

Současné věty vedlejší uvozují se spojkami kdy, když, kdykoli, dokud, pokud, jak, co, kdežto.

Předehodné věty vedlejší uvozují se spojkami když, jak (jak mile, jak jen), až, dokud, jen co.

Následné věty vedlejší počínají od spojek až, než (dříve než, prve než).

K těmto spojkám vět vedlejších ukazují někdy ve větě hlavní ukazovací slove: tu, dotud, tehdy atd.: Dotud něco praští, až se přelomí. (Tehdy) růže trhají, když kvetou.

Od vět časových rozeznáváme věty nominální, uvedené příslovkou když: Bůh neslyší, když pes na hvězdy laje (čeho neslyší Bůh?).

Úloha. V následujících příkladech vyhledejte vedlejší věty časové a to napřed věty děje současného, potom předehodného a následného.

Nechval hodiv, až s nich půjdeš. Když ovce pošly, i kozy cti došly. Co (kdežto) mudrlec mudroval, hlupák hrad opanoval. Jak upadl v neštěstí, i jeho vlastní nedbali oň. Povím ti všechno, jen co si vzpomenu. Čekali, až se lid rozešel. Když se pán směje, celý dvůr vesel bývá. Když kocour přijde, myši v kouty lezou. Když slepý slepého vodí, oba v jánu upadnou. Netřeba se třtině báti, větrové když dub vyvrátí. Psův nekrmívají, když jdou na lov. Nechtěj lítati, dokud křídla nenarostla. Dotud se s vědérkem k studnici chodí, až mu se obrouček opukne. Dotud vlk nosí, až samého ponosou. Neklať hrušek, až dozrají. Běd se každý chraň, nežli přijdou naň. Dokud síla, hledme díla. Když hra nejlepší, přestaň. Za nova pivo kyše, než se ustojí. Neprodávej kůži,

nežlis medvěda zabil. Nežli se mstíš, ať pomyslíš. Jak jen vyšel, začalo hořeti. Minul rok, jakž (co) jsme tam byli vtrhli. Nyní mnoho čte, kdež před tím jen v karty hrál.

§ 22.

O příčinných větách příslovkových.

Příčinné věty (Causalsätze) udávají příčinu děje ve hlavní větě obsaženého anebo prostředek, jímž děj hlavní věty k místu přichází.

Příčina: Proto lichotí, že tvých peněz chtí (chtivost peněz jest příčinou lichocení).

Prostředek: Že jsi mi dal výstrahu, zachoval jsi mi život (výstrahou svou zachoval jsi mi život).

Místo: Proto lichotí, že tvých peněz chtí, říkáme také: Lichotí proto, že tvých peněz chtí anebo: Lichotí, protože tvých peněz chtí. Ukazovací slovec proto ve větě hlavní spojilo se tu s podřadnou spojkou že v novou podřadnou spojkou protože.

Věta: Báł jsem se tebe, neboť jsi člověk přísny jest příčinné souvětí souřadné. **Věta:** Báł jsem se tebe, ježto (poněvadž) jsi člověk přísny, jest příčinné souvětí podřadné.

Vedlejší věty příčinné počínají od spojek a, ježto, že, jelikož, poněvadž, když.

Úloha. V následujících příkladech vyhledejte vedlejší věty příčinné. Které vyjadřují příčinu a které prostředek?

Lenoch se strhal, že nechtěl dvakrát jíti. Tím není řeka horší, že z ní psi pijí. Když jinak nemůže býti, učiním to. Proto ho mají za mudree, že málo mluví. Jelikož jsem připověděl, učiním tak. Že jsi vytrhnul do pole, již se nerozmýšlej. Věčně vlkem orati nebudeš, an rohů nemá. Že se noc přiblížila, tedy boj vzal své skončení. Proto jsem tě nenavštívil, že jsem byl nemocen. Nenavštívil jsem tebe,

protože (poněvadž) jsem byl nemocen. Dítě bylo potrestáno, že (protože, poněvadž) bylo neposlušno. Poněvadž slunce zapadlo, vrátili jsme se domů.

§ 23.

● účelných větách příslovkových.

Věty účelné (Finalsätze, Absichtssätze) uvozují se spojkami a (by), ať a udávají, k jakému účelu (cíli) děj hlavní věty se koná. Na př.: Měř dobře, abys nechybil (ať nechybíš). Za spojkou a s kondicionálem bych, bys, by atd. bývá také pouhý kondicionál: Dokud síla, hledme díla, by památka po nás zbyla.

Věty uvedené spojkou a (by) jsou zhusta věty substantivné (předmětné). Na př.: Kázal mi, abych šel (= kázal mi jíti). Tyto věty předmětné závislé jsou na slovesech 1) poroučeti, kázati, prositi atd.; 2) zapovídati, brániti, vystříhati a pod.; 3) snažiti se, hleděti atd.; 4) báti se, lekatí se, chrániti se a pod. Po slovesech zapovídati, brániti, vystříhati, báti se, strachovati se klademe záporný kondicional: Zapověděl jim, aby se nevraceli. Zdržoval ho, aby nechodil tak daleko. Báli se, aby nezhynuli. Chraňte se, abyste neupadli v pokušení.

Úloha. V následujících příkladech vyhledejte vedlejší věty účelné. Které jsou věty předmětné?

Proto vlčka bijí, aby se starý vtípl. Hrá se, leda (= jen aby) se hrálo. Nejsme živi, abychom jedli, ale jíme, abychom živi byli. Nouze je pudila, aby bránili svých životů. Hektor napomínal Řekův, aby neutíkali. Hledte, abyste toho neučinili. Zabránil jemu, aby zle nejednal. Odrazoval mi, abych toho nečinil. Nelituj podkovníčku, abys podkovy neztratil. Neveď si pyšně, aby na zlé nevyšlo. Nádoby od sebe metali, aby tím snáze utéci mohli. Pták hledá skuliny, kudy by (aby tudy) se dobytí mohl.

§ 24.

O omezovacích větách příslovkových.

Omezovací věty (restrictive, einschränkende Nebensätze) avozují se spojkami pokud, jelikož, co, jak. Na př.: Pokud ho znám (co ho znám, jak ho znám), jest člověk poctivý. Tvrzení hlavní věty: jest člověk poctivý, omezeno jest větou vedlejší.

Úloha: Vyhledejte omezovací věty v těchto příkladech:

Co já mohu rozuměti, takového muže nesnadno nalezněš. Pokavadž (pokud) na mně jest, hotov jsem i vám to zvěstovati. Pokudž možná, potud milosti dokazuj k bližním svým. Jenom pokud působíš, smíš očekávati uznání. Poloha města jest příznivá, jakož (jelikož) leží nad splavnou řekou. Kristus, jelikož člověk (= jelikož, pokud byl člověkem) umřel, jelikož Bůh, nesmrtelný jest.

§ 25.

O způsobových větách příslovkových.

Po větách způsobových (modale Nebensätze) tážeme se slovem: jak? Na př.: Šel, co noha nohu mine (= zdlouha). Dělá, jako by byl doma. Pomáhejme bližnímu, jak můžeme. Běží, jen (až) se za ním práší. Vždycky se neděje, jak se kdo naděje. Málokdy spím, abych nesnil.

§ 26.

O přirovnávacích větách příslovkových.

Věty přirovnávací (Vergleichungssätze) spojují se sloveci jak—tak, čím—tím, více—než. Na př.: Jak hospodář píská, tak čeládka skáče. Čím více statku máme, tím více ho žádáme. Více má Bůh, než rozdal. Lepší moudrý nepřítel, než hloupý přítel.

Sloveci jak—tak přirovnáváme podobné děje anebo vlastnosti: Jak teplý svatý Jakub, tak vánoce studené.

Slovcem než spojujeme nepodobné vlastnosti anebo děje: Vůl jest váhavější než kůň. Lépe jest nepočínati, než počna nedokonati. Jest širší než delší.

Věty spojené souvztažnými slovy čím—tím vyjadřují poměr: Čím plnější klas, tím se hloubě kloní.

Neskutečné přirovnání uvozuje se slovy jako by: Dělá, jako by mne neznal. Bolest přestala, jak by utal.

V souvětí: Vůl jest váhavější než kůň (váhavý jest) vypuštěn jest výrok vedlejší věty. Podobně ve větách: Ve školách athenských byl ne jeden posluchač tak starý jako učitel. Buď šťastnější než Augustus a lepší než Trajan!

Úloha. Vyhledejte v následujících příkladech vedlejší věty přirovnávací a udejte slove, jimiž se uvozují.

Jak kdo měří, tak se mu odměřuje. Co se u večer paměti svěří, to ona ráno jako by našla. Čím kolo u káry horší, tím více vrzá. Jak nabyt, tak pozbyl. Byl rozváznější, než jsem se nadál. Vyjdet pravda na vrch, jak olej nad vodu. Kolik krajův, tolik obyčejův. Snáze jest se ptáti, než odpovídati. Lépe pozdě, nežli nikdy. Čím se více přikládá, tím více hoří. Čím kdo více má, tím více žádá. Čím sušší dřevo, tím lépe hoří.

§ 27.

O výsledných větách příslovkových.

Výsledné věty (Consecutivsätze, Folgesätze) uvozují se spojkami že, až, a (by). Ve hlavní větě bývají ukazovací příslovky tak, tolik. Na př.: Tak se země třásla, že (až) se domy bořily. Boj byl tak lýtý, až u břehu moře krví se zardívalo. Knih tu bylo (tolik), že by jich na tři vozy nenabral. Jest příliš mlád, aby tomu rozuměl (= jest tak mlád, že tomu nerozumí).

Pozn. Také nominální věty uvozují se zhusta spojkami že, a (by): Lež činí, že často lidé nevěří

pravdě. Nejednou se přihází, že i nejmoudřejší pochybují. (Co se přihází?) Nikdy se u nás nestalo, aby kdo takové rouhavé řeči mluvil. Není možná, abychom se všem zachovali. Předkové naši tu pochvalu vždycky měli, že svou vlast milovali.

Úloha. V těchto příkladech vyhledejte vedlejší věty výsledné.

Křičeli, až se všudy rozléhalo. Zmohl jsem, tak (= až) se mne teklo. Žádná píseň není tak dlouhá, aby jí nebylo konce. Tolik bylo hluku, že nebylo ani vlastního slova slyšeti. Daleko mdlejší jsme, (než) abychom odolati mohli nepříteli. Ulekl se, až oněměl. Zas tam prší, až tma.

§ 28.

O výminkových (podmínkových) větách příslovkových.

Vedlejší věta výminková (Conditionalsatz, Bedingungs-Satz) vyjadřuje výminku (podmínku); věta hlavní vyjadřuje následek výminky: Pustíš-li psa pod stůl, poleze i na stůl.

Vedlejší věty výminkové vyskytují se v trojí podobě:

1. V podobě věty hlavní: Pust' psa pod stůl, poleze i na stůl. Čiň čertu dobře, peklem se ti odmění.

2. Vedlejší věta výminková vyjadřuje se indikativem a slovcí -li, jestliže, ač: Nevyprosíš-li, nevlaješ. Jest-li (je-li) možná, přijď k nám. Jestliže kde vody průtoku nemají, dmou se. Učii to, ač můžeš.

3. Vedlejší věta výminková vyjadřuje se kondicionálem (podmínkovým způsobem) buď samým buď s částicemi -li, jestliže, jestli, kdy: By nebyly zlé příhody, byl by svět jako hody. Jestliže byste co prosili ve jménu mém, toť učiním. Kdy bych (kdybych) měl více, dal bych více.

Úloha. V následujících souvětích vyhledejte vedlejší věty výminkové.

Má-li medvěd med, ví, kam s ním. Kdyby nebylo oráče, nebylo by boháče. Nebylo by zlodějí, kdyby nebylo přijímačů. By lidé řeč kupovali, ne tak mnoho by mluvili. Neohýbáš-li tenkou hůlku, tlusté neohneš. Jestliže příliš kvapíš, snadně ježka lapíš. Ruky když (jestliže) nepříčiníš, samo se neudělá. I pes nehned ukousne, vlídně-li promluvíš. Máš-li chléb, zuby se najdou. Dej jenom med, a much dosti přilne.

§ 29.

O připouštěcích větách příslovkových.

Srovnejme větu výminkovou a větu připouštěcí:

Věta výminková: Je-li chud, nemůže dáti tolik.

Věta připouštěcí: Třebas byl chud, ale je člověk poctivý.

Z podmínky: je-li chud, vychází následek: nemůže dáti tolik. Ku připouštěcí větě lze přimysliti slova: připouštím, dejme tomu: Jest chud, připouštím, ale je člověk poctivý. Ve hlavní větě bývají často slovece: přece, však; nejsou-li, lze si je ku hlavní větě přimysliti: Byť sova pod nebesa létala, (přece) sokolem nikdy nebude.

Vedlejší věty připouštěcí vyskytují se:

1. V imperativě: Vezmi kde vezmi, musím vydávati. Dělej ty z toho co dělej, přece jest to veliké štěstí. Ať déšť prší, neb sníh věje, nech se boží vůle děje.

2. V indikativu se spojkami a, ač, ačkoli, jak, jakkoli, třebas: Vymlouvá se, an (a on) ho nikdo neviní (ač ho nikdo neviní). Lži ač svět projdeš, ale nazpět se nevrátíš. Ačkoli žobrák syt, ale mošna syta není. Jak jsem peněz potřeben, toho bych si přece na svědomí neval. Jakkoliv jsem křičel, přece mne nepropustili.

3. V kondicionále: By (byť) vedl osla do Paříže, komoň z něho nebude. Nehodne, aby (a by) hádal.

Úloha. Vyhledejte v následujících příkladech vedlejší věty připouštěcí.

By slavík jak krásně zpíval, přece vrabce nenaučí. Chce díl míti, děj se co děj. Nebudeme se báti, byť se pak i země podvrátila. Kterak ty všecky divy byly veliké, však proti tomuto nebeskému divu jsou malé. Mírný, jakkoli vlídný jest, není titěrný. Bije se se mnou, ježto (ačkoli) jsem mu nic neudělal. Ačkoliv tam stál, však nic neslyšel. Proč jste pak do toho kšaftu (závěti, poslední vůle) peníze postavili, a ono se žádných nenašlo?

Úloha k opakování. Sestavte podřadné spojky (jimiž se podřadné věty uvozují). — Sestavte spojky, jimiž se uvozují věty různého způsobu; na př.: a, by (vlastně starý aorist), ač (uvozuje věty podmínkové a připouštěcí), ať (účelné, připouštěcí), až, jak, ježto.

§ 30.

O vazbách participiálních.

Čeština má čtvero přičestí (participium), troje rodu činného, jedno rodu trpného:

1. Činné přičestí času přítomného a) neurčitého tvaru: veda, vedouc, vedouce; b) určitého tvaru: vedoucí.

2. První činné přičestí času minulého a) neurčitého tvaru: ved, vedši, vedše; b) určitého tvaru: vedší.

3. Druhé činné přičestí času minulého a) neurčitého tvaru: padl, padla padlo atd.; b) určitého tvaru: padlý, padlá, padlé atd.

4. Trpné přičestí minulé a) tvaru neurčitého: veden, vedená, vedeno, bit, bita, bito atd.; b) tvaru určitého: vedený, vedená, vedené, bitý, bitá, bité atd.

První dvě přičestí (veda, ved) slují obyčejně přechodníky (transgressivum). Druhá dvě přičestí (zkrátka l-přičestí: padl, n- anebo t-přičestí: veden, bit) tvoří složené tvary slovesa (nesl jsem, nesl bych, nesen budu atd.), kdežto přechodníkův tak užití nelze (vazba: jsem veda = vím jest zastaralá).

Příčestí jsou slovesná adjektiva. Vyjadřují trvání děje jako slovesa určitá: jda, přijda, chodě, chodívaje. S adjektivy mají společný trojí rod: jda, jdouc, jdouc; určitá příčestí kromě rodu také deklinaci: jdoucí, jdoucího; přišedší, přišlý; vedený, bitý.

Přechodníky vyjadřujeme věty souřadné a vedlejší. Místo: Chodí a zpívá lze říci: Chodí zpívaje a: Chodě zpívá. V prvním příkladu jest chodí děj hlavní, zpívaje děj vedlejší; ve druhém příkladě bereme zpívá za hlavní děj, jež provází děj vedlejší chodě.

Místo: vstanu a půjdu lze říci kratčeji: Vstana půjdu. Místo: Když mne uzřel, šel upřímo ke mně říkáme: Uzřev mne šel upřímo ke mně.

Věty: chodí a zpívá atd. mají obě jeden a týž podmět. V souvětí, jehož věty mají každá jiný podmět, nelze užití přechodníku. Místo: když jsme tam přišli, byl oběd hotov nelze říci: Přišedše tam, byl oběd hotov, poněvadž první věta má jiný podmět (my) než druhá věta (oběd).

V příčině syntaktické rozeznáváme trojí přechodník: 1. Přechodník přítomný. Tvoří se od sloves nedokonavých: jda, chodě, utíkaje. 2. Přechodník budoucí od sloves dokonavých: přijda (přítomný tvar přijdu má význam budoucnosti), padna, opustě. 3. Přechodník minulý obyčejně od sloves dokonavých: koupiv, napsav, učiniv, pobiv.

1. Přechodník přítomný sloves nedokonavých neznamená přítomného času, nýbrž toliko současnost k ději přítomnému, minulému, budoucímu: Moudrý blázen smával se, jda k vrchu: plakával, jda s vrchu. Ludvík utíkaje z bitvy, utonul v bahně. Půjdeme nemeškajíce. Okolo močidla chodě neujdeš nádechy. Přechodník přítomný trpného rodu opisujeme n- (t-) příčestím a pomocným jsa, bývaje: Člověk kárán bývaje, zatvrzuje šíji. Kniže, jsa strachem a hladem zemdlen, vsazen byl na koně a do města veden.

2. Přechodník přítomný sloves dokonavých (přechodník budoucí) znamená předchodnost před jiným dějem, který nastati má: Vsedna na svůj kůň, jediž na onu louku (vsedni na kůň a potom jediž). Vsedna na kůň, radostně domů ujížděl (vsedl a ujížděl). Padnouce na kolena budeme se modliti (padneme a pak budeme se modliti). Vběhnouce do domů jako vztekli vraždí (vběhnou a vraždí). Zval jsem tě, abys, pořídě svých věcí, mě navštívil (abys pořídil a navštívil). Umínil jsem, hlubokost písem opustě knihy tyto sepsati (opustiti a sepsati). Trpný rod: A posílen jsa, žalmy tobě zpívati budu. Hospodář, postižen jsa v tom skutku, na hrde trestán byl.

Pozn. Přechodník přítomný sloves dokonavých (přechodník budoucí) rozvádíme tedy 1. budoucím časem (padneme), 2. imperativem, 3. minulým časem (sedl), 4. přítomným časem vypravovacím (vběhnou), 5. kondicionálem, 6. infinitivem.

3. Přechodník minulý z pravidla sloves dokonavých znamená předchodnost před jiným dějem buď přítomným, buď minulým, buď budoucím: Jiní naučivše se cizím jazykům, vlastní svůj jako nehodný potupují. Spravovav zemi českou toliko šest let, měsíce ledna umřel. Koupiv statek, kup také správce.

Trpný rod: Slunce nyní krásně svítí, byvši prve oblaky zastíněno. V tom slunce zasvítilo, byvši prve oblaky zastíněno.

Pozn. Velmi často užívá se přechodníku tak nazvaného budoucího za přechodník minulý: A to Římané uzříce (uzřevše), vojsko proti té zemi poslali. Dojda keře poupě utrhl. Smekna (smeknuv) s prstu zlatý prsten, hodil ho do moře. Příklad (přišel) k jezeru vytáhl knížku. Pokřtěn jsa (byv) Ježíš vystoupil ihned z vody. Vezma housličky hned se bral. Vejda do kórábu do Konstantinopole jel.

§ 31.

Příčestí zastupují věty vedlejší.

1. Nominální věty vedlejší (věty podmíněné, předmětné, přívlastkové) vyjadřujeme příčestími tvaru určitého: Chtějícího (kdo chce) snadno nutiti. Žaloval to mimo jdoucím (tém, kdož mimo šli). Povědme ho na hrad uprostřed stojící (jenž u prostřed stojí). Kámen často se hýbající (kterýž se často hýbá) neobroste mechem. Z daleka příšlým (kdo z daleka přišli) snadno lháti. Struna příliš natažená (která natažena jest) praskne. Hannonovi zželelo se války zdvižené (kterou byl zdvihl) proti Římanům. Podemlenému břehu (který jest podemlen) nevěř. Na hody nezvaný bývá u dveří častován.

Úloha. Kterými větami vedlejšími rozvésti lze příčestí v následujících větách.

Utíkajícímu jedna cesta, a honícímu sto. Bdícím práva pomáhají. Snáze jest nemíti neměvšímu než pozbyvšímu. Medvěd neuvázaný netancuje. Čas ztracený nikdy se nevrátí. Viděl jsem národy vešlé do svatyně mé. Věc bohem souzená nemíjí. Spícího psa nemáš buditi. Uzářel jsem zástupy lidí sem tam se vrtících a všelijaké věci shledávajících, sbírajících, zdvihajících a do břemen zavazujících. Jiní dívající se pravili, že není tak. Je-li spravedlivý soudce, nedadonec se ani přízní ani nepřízní odvésti od pravdy? Na hradbách vozových stáli cepníci a jiní vojíní, divoce přistrojení. Mezi mistry filosofie léta 1771 promovovanými, Dobrovský došel prvního místa. Železný obelisk, na Starobrněnském hřbitově od starohraběte Hugona Salma postavený kryje místo, kdež odpočívají ostatky Dobrovského. Kdo má dvě roucha, dej nemajícímu.

2. Adverbiální věty vedlejší vyjádřiti lze často přechodníkem. Zejména zastupuje přechodník příslovkové věty a) časové, b) příčinné, c) výminkové, d) připouštěcí.

Mnohou větu příslovkovou nelze vyjádřiti přechodníkem: Kde se kdo zrodí, tam se i hodí. A naopak nelze každý přechodník rozvésti u větu. Na př. větu: Vlk leže netyje není dobře vyjadřovati větami: Vlk ležením netyje, vlk když leží netyje. — Otázka: Které věty příslovkové nelze vyjádřiti přechodníkem?

a) Přechodník časový rozvésti lze u větu časovou (se spojkami když, dokud, až) anebo u větu souřadnou: *Vida* (když vidíš) jámu v ni se nekoť. *Vstana* (vstaň a) jdiž do té ulice, ježto slove pravá.

Mnohý přechodník lze rozvésti u větu časovou anebo výminkovou anebo příčinnou: *Vida* (vidíš-li) jámu v ni se nekoť. *Nemohouce* (když nemohli, ježto nemohli) se srovnati, před soudce se dostali.

Úloha. Kterými větami lze vyjádřiti přechodníky v následujících větách.

Skočiv do řeky, ke svým připlynul ve své zbroji. Rozhod koně, vběhl mezi nejhustší nepřátely. Těmi slovy zapálení jsouce bojovníci, dali se zase v bitvu. Sborové latinští zmámeni (jsouce) utíkali. Zpočátku povolil tomu zlému, potom svědomím svým hnut (jsa) toho litoval. Do komory hospodáře veden jsa, ochotně vešel. My stanuli, na vlas nikam nemohouce. Statečně se bráně obrátil se a všecky odbůjce své rozehnal; jiný ranami jsa přemožen padl. Naposlouchaje se těch hádek šel jsem odtud. Vynesa velikou knihu ukazoval jim. Hlavou pokyna šel jsem dále. To vypověda posel zmizel. Prosba jeho, všecky sběhavši kouty, bez odpovědi se vrátila. Soudcové shlukše se sbírali hlasy. Aristides, vzav tabulku, napsal jméno své. Posedte tuto, a já odejda maličko pomodlím se. Smuten (jsa) vracel se domů. Nechceť Bůh, by kdo ukradna dával. Neokusiv hořkého, nejsi hoden sladkého. Nerozmluviv s hlavou, nechvátej rukama. Učiniv dobré, nelituj; učiniv zlé, vždy se strachuj. Král, uslyšev to, počal se rozpakovati. Dosáli dřevce s praporem, jel vesele na tu louku. Skočiv s koně a meč

vytrh, jal se jeho roubati. Svatý Jeroným, malým pacholetem jsa (když byl), do Říma běžel.

b) Přechodník příčinný rozvésti lze u větu příčinnou (uvedenou spojkami protože, poněvadž atd.): Kvapně sáhnouti nesměl jsem, boje se (poněvadž jsem se bál), abych nepřebíral.

Úloha. Kterými větami opsati lze přechodníky v následujících větách.

Truchlil jsem nemálo, předvídáje, že Atala měla jen krátce pobytí na zemi. Nepřítel, nemoha nám odolati, dal se na útek. Netvrdíme ničeho, sami sobě nedůvěřujícíe. Nemoha já bez těch peněz býti, píšu znovu o ně. Nevěda Titus zbytí, běhal semotam po chrámě. Kníže, nenadáv se ničeho zlého, k ohni přisedl. Vytrhnuv do pole již se nerozmýšlej. Jsa nemocen nemohl jsem tě navštívití. Jsouce synové jedné matky milujte se vespolek. Mládež, stromkové ráje božího jsouce, nemohou jako plané v lese dříví sami růsti.

c) Přechodník výminkový vyjádřiti lze větou výminkovou (se spojkami -li, jestli, kdy): Nebývej soudcem, neuměje (neumíš-li) rozeznati pravdu a křivdu.

Úloha. Kterými větami můžeme opsati přechodníky následujících vět.

Braň se žalobníku svému, nejsa vinen. Syt (jsa) chleba neodcházej. Hledě na les nevyrosteš, a zevluje na lidi nezbohatneš. Šťasten jsa se nevypínej. Jsa tvým přítelem něco jiného bych ti poradil.

d) Přechodník připouštěcí rozvésti lze u větu připouštěcí (ač, jakkoli): Utéci moha (ač mohl), neutekl. Vida (bys viděl) neviz, slyše neslyš.

Úloha. Vyjádřete větami přechodníky následujících souvětí.

Sám se kazatelem činil, nejsa k tomu povolán. Jako oko tak i mysl sebe nevidouc, jiné věci znamená. Král moudrý,

Jediná jsa osoba, celé však království spravovati může. Přes celou noc pracovavše, nic jsme nepopadli.

Místo: Obešel se jak mohl říká se druhdy: Obešel se jak moha. Podobně: Kde mohouce škodu činili. Místo: Činil se, jako by neviděl lze říci: Činil se nevida.

3. Má-li přechodník jiný podmět než hlavní věta, nazývá se přechodník absolutní (nespojité): Až mi srdce trnulo na to hledě (= když jsem na to hleděl). Užíváme zvláště těchto přechodníků absolutních: takořka, vyjma, předpokládaje, počna, počínajíc, hledě, hledíc atd.: Vyjma (= vyjmeme-li) některé krajiny, země jest úrodná. Zhořelo domů šedesáte, počnouce od staré šatlavy. Děkujíc Pánubohu, nestalo se to. Třeba nám prositi vstávajíc léhajíc. Nesnadno jest smoly se dotýkajíc neposkrvniti se. Zlé jest slibíc nezdržeti. Vidíš, jak rozkošný jest ten svět, a to zdaleka naň hředě. Umění jako říkáje jim v nic přišlo.

§ 32.

O souvětí složeném.

Složené souvětí záleží z více než ze dvou vět. Složené souřadí (mehrfache Satzverbindung) obsahuje nejméně tři hlavní věty: Nevychyluj se ku předku, nezůstávej pozadu, středku se drž.

Složené podřadí (podřadné souvětí, mehrfaches Satzgefüge) obsahuje nejméně jednu hlavní a dvě vedlejší věty.

1. Vedlejší věty složeného podřadí závisejí všechny na hlavní větě (jsou vedlejší věty prvního stupně): Někteří staří filosofové bludně učili, že svět není stvořen a že lidské pokolení od věčnosti bylo.

Naznačíme-li hlavní větu písmenem A, vedlejší věty písmeny a, b máme tento obrazec:

A, a + b

2. Vedlejší věty závislé na větách prvního stupně slovou vedlejší věty druhého stupně. (Znamení a_2): Pilnost u mlá-

deže jest květ, který naději dává, že v dospělejším věku chutné ovoce ponese.

A, a, b₂

Z o b r a z o v á n í v ě t.

1. Hlavní věty znamenáme velkými písmeny, první větu písmenem A, druhou písmenem B atd. Písmena tato dělíme od sebe týmiž dělidly, jimiž věty odděleny jsou. Na př.: Stoletá sosna na chlumové stráni hrdě vypíná k nebi své témě; i přijde sekera, sosna hlavu sklání, a těžkým pádem zachvěje se země:

A; B, C, D.

2. Vedlejší věty znamenáme malými písmeny, první písmenem a, druhou písmenem b atd. Vedlejší věty druhého stupně mají znaky a₂, b₂, třetího stupně znaky a₃, b₃ atd. Na příklad: Kdo chce kam, pomozme mu tam: a, A.

Povím ti všecko, jen co si vzpomenu: A, a.

Věty vložené do jiných vět klademe do závorek: Kniže Václav soudcem, aby soudy spravedlivé činili, přísně přikazoval:

A, (a), A.

Z nepřátel, praví, že ani jeden raněn nebyl:

a, (A), a.

Kdo není tím, čím ho Bůh stvořil, není obyčejně ničím:

a, b₂, A.

Chtěje lidi poznati, pozoruj činy jejich, kdy se domnívají, že jsou sami:

a, A, b, c₂.

Jako jest nemoudrý ten, kdo zavrhuje léky: tak ani ten není moudrý, kdo kárání vděčně nepřijímá:

a, b₂: A, c.

§ 33.

O p e r i o d ě.

Nauka o periodě náleží do retoriky (nauky o řečnictví) a do stilistiky (nauky o slohu).

Řekové a Římané nazývali také prosté souvětí (hlavní věta a vedlejší) periodou: *Itaque cum Romam venisset, statim imperatorem adiit, když tudy do Říma přišel, ihned k císaři se obrátil.* Nyní rozumíme periodou toliko souvětí rozšířené.

Každá perioda (obvětí) záleží ze dvou hlavních částí. z předvětí (protasis) a ze závětí (apodosis). Předvětí i závětí jsou buď věty rozšířené anebo mají po několika větách.

Základní tvar periody jest souvětí podřadné: *Jak si usteleš, tak lehneš atd.* Předvětí periody obsahuje obyčejně věty vedlejší, závětí věty hlavní. Teprve závěrkem periody vzniká úplná myšlenka.

Předvětí od závětí dělíme v písmě středníkem; je-li perioda delší, oddělujeme obě hlavní části dvojtečkou. Na př.:

Jakož ku prospěchu jazyka potřeben jest prospěch národního vzdělání; tak zase rychlý pokrok jazyka nápomocen jest rychlejšímu pokroku ve vzdělání.

Tato perioda obsahuje dvě věty: 1) ku prospěchu jazyka potřeben jest prospěch národního vzdělání; 2) rychlý pokrok jazyka nápomocen jest rychlejšímu pokroku ve vzdělání.

Jakož větší lásku máme k pravým rodičům, kteříž nás zplodili nežli k jiným, kteříž nás sobě za syny zvolili a vzali: tak i ta země, v níž jsme zrozeni a zehováni, milejší jest nám od přirození nežli jiná, do níž nás potom štěstí obrátilo (Veleslavín).

Tato perioda záleží ze dvou souvětí: 1) máme větší lásku k pravým rodičům nežli k těm atd.; 2) naše země jest nám milejší než atd.

Jakož snáze jest oheň hasiti v jiskře, než se rozhoří; a jako snáze jest vyčistiti od koukole obilí, když růsti počíná: tak i snáze jest pobožnost štípiti v srdce lidské dřívě než se ono marnostmi nějakými zanese a zaplaví (K o m e n s k ý).

Tato perioda záleží ze tří souvětí: 1) Snáze jest oheň uhasiti v jiskře, než se rozhoří; 2) snáze jest vyčistiti od

koukole obilí, když růsti počíná; 3) snáze jest pobožnost štípati v srdce lidské dříve než se ono marnostmi nějakými zanesse a zaplaví. Oba členy předvětí odděleny jsou středníkem.

První dvě periody slují dvojčlenné, třetí jest trojčlenná.

Kolik vět anebo souvětí (věta se všemi svými vedlejšími větami) má perioda, tolikačlennou se nazývá.

Příklad pětičlenné periody.

Když člověk pováží všemohoucnost stvořitele všeho míra (první člen); když pozná největší moudrost, vedle níž všecko spořádáno (druhý člen); když pocítí dobročinnost, ježto každým dnem na něm se prokazuje (třetí člen): tu svatá bázeň proniká veškerou útrobu jeho ducha (čtvrtý člen), a vroucí láska k Neviditelnému naplňuje celé jeho srdce (pátý člen).

Kolikačlenná jest následující perioda:

Ačkoli my toho jistiti nechceme, že by národové vůbec tělesnou a mravní povahu svou brali ze způsobu, polohy a povětrnosti zemí těch, ve kterýchžto přebývají: přece také zapíráti nemůžeme, ano na jevě jest, že příležitosti, pohody a nehody, jež země každá z přirození svého naskytuje, mocně působí v rozvíjení se a ve směru života národního (Palacký).

Část třetí.

O slovese.

§ 34.

Trvání děje slovesného.

Sloveso české vyjadřuje trvání děje velmi zevrubně. Ve větě: Chlapec jde do školy znamená sloveso jde děj právě trvající; ve větě: chlapec chodí do školy znamená chodí děj (chůzi) pravidelně se opětuující (chlapec chodí do školy každý den). Podle toho nazýváme jíti slovesem trvacím (verbum durativum), choditi pak slovesem opětovacím (verbum iterativum). Jíti i choditi nazýváme společným názvem slovesa nedokonavá, poněvadž vyjadřují děj nedokonaný.

Podle trvání děje dělíme slovesa na dvě třídy: na slovesa nedokonavá (verba imperfectiva) a na slovesa dokonavá (verba perfectiva).

Slovesa nedokonavá vyjadřují děj nedokonaný (trvající); na př. šel, kupoval, budu choditi, vezu se.

Slovesa dokonavá vyjadřují děj dokonaný; na př.: přišel, koupil, vychodím školu, svezu se.

I. Slovesa nedokonavá jsou: a) trvací, b) opětovací.

a) Trvací slovesa znamenají děj jakousi dobu trvající: nesu, píšu, dělám, slunce svítí, les se zelená, pták letí, hodiny stojí, pes vyje, řeka plyne, čtu tiše, dub pomalu roste.

b) Slovesa opětovací znamenají děj opětovaný buď v přestávkách, buď bez přestávek: chlapec chodí do školy (každý den); chodím již hodinu po městě (bez přestávky).

Slovesa opětovací (iterativná) tvoří se trojím způsobem:

1. Šest sloves iterativných končí se v infinitivu na *iti* (náleží do čtvrté třídy sloves): *voditi*, *voziti*, *jezditi*, *choditi*, *nositi*, *honiti*.

2. Nejvíce iterativ tvoří se příponou *a*. Sloveso *sednu* má kmen *sed*. Přidáme-li ku kmenu příponu *a*: *seda*, vznikne sloveso opětovací *sedati*, *sedám*. Sloveso *dáti* má kmen samohláskový (samohláskou zakončený) *da*. Mezi kmen takový a mezi příponu iterativnou vkládáme *v*: *da-v-a*: *dávati*, *dávám*. Tvar iterativný zhusta prodlužuje samohlásku kmene: *letím* — *léta-ti* anebo *lítati*. Sloveso *kročím* prodlužuje *o* v *á*: *kráče-ti* (místo starého *kráča-ti*). *Střeliti* má *stříleti* (místo starého *stříla-ti*); *pustiti* má *pouštěti* (za staré *púšča-ti*), *zabiti* *zabíjeti* (ze *zabí-j-a-ti*).

3. Jiná iterativa mají infinitivnou koncovku *ovati*: *kupovati*, *ukazovati*, *vyhazovati*.

Iterativa druhého stupně čili frequentativa mají infinitivnou koncovku *ávati* anebo *ívati*: *sondívati*, *sedávati*, *slychávati*, *obědvávati*. Z iterativa prvního stupně *seda-ti* vzniklo příponou *a* iterativum druhého stupně: *seda-a*, *sedáva-ti*. Frequentativa znamenají děj, jenž se opakuje v dobách nepravidelných: *Chodívá k nám* (někdy). *L-participium* sloves těchto znamená neurčitou minulost: *Tam stával* (kdysi) *hrad*.

II. Slovesa dokonavá dělíme a) na okamžitá (*verba singularia*), b) na skonale trvací (*durativo-perfectiva*), c) na skonale opětovací (*iterativo-perfectiva*).

a) Slovesa okamžitá vyjadřují děj okamžik trvajících: *střeliti*, *zastřeliti*, *výsknouti*, *seknouti*, *useknouti*, *bodnouti*.

b) Slovesa skonale trvací vznikají ze sloves trvacích, když je složíme s předložkou (předponou, *praefixum*). Z trvacího nesu vznikají skonale trvací slovesa: *donesu*, *odnesu*, *zanesu* atd.; z trvacího píšu vznikají skonale trvací: *napišu*, *dopíšu*, *zapišu*, *předpíšu* atd.

c) Slovesa skonale opěťovací vznikají z opěťovacích, když je složíme s předložkou. Z opěťovacího házím vznikají: vyházím, naházím atd.; z opěťovacího skáču vznikají vyskákati, poskákati, odskákati atd.

Pozn. 1. Slovesa skonale trvací (donéstí) a skonale opěťovací (vyházeti) slují společným jménem slovesa končící (verba finitiva).

Pozn. 2. Slovesa trvací lze zobraziti přímkou —; slovesa opěťovací (iterativa) několika přímkami: — — —. Slovesa okamžitá zobrazujeme tečkou v závorce [·], skonale trvací přímkou v závorce [—], skonale opěťovací několika přímkami v závorce: [— — —]. Závorka tu znamená dokončení děje.

Přehled.

Slovesa nedokonavá: Slovesa dokonavá:

	1. okamžitá [·]
1. trvací —	2. skonale trvací [—]
2. opěťovací — — —	3. skonale opěťovací [— — —]

Pozn. 3. Slovesa česká tvoří své tvary podle šesti vzorů (dělí se na šestero tříd):

1. třída: nés-ti
2. třída: trh-nou-ti
3. třída: vid-ě-ti
4. třída: soud-i-ti
5. třída: trh-a-ti
6. třída: boj-ova-ti

Slovesa první třídy mají jednoslabičný kmen: nés-ti, bí-ti, mří-ti. Ku kmennu (nes, bi, mři atd.) připíná se přípona infinitivná **ti**.

Slovesa druhé třídy mají infinitiv na -nouti; třetí třídy na -ěti, -eti (slyšeti); čtvrté třídy na -iti; páté třídy na -ati (psá-ti, brá-ti, hrá-ti); šesté třídy na -ovati.

Slovesa první třídy jsou trvací: mru dlouhou chvíli, vedu, biju. Složí-li se s předponami, jsou dokonavá: umříti, zabiti, dovésti.

Slovesa (nesložená) druhé třídy jsou dokonavá: hnu, řeknu, bodnu. Mnohá jsou trvací: vadnu, blednu, bluchnu. Slovesa tato znamenají nenáhlé vznikání nějakého stavu (vadnutí, blednutí etc.) a slovou proto počínavá (incohativa od incohare počínati).

Slovesa (nesložená) třetí třídy jsou trvací: běžeti, letěti; jiná jsou počínavá: bohatěti (= bohatnouti), šedivěti; jiná opětovací (na eti): házeti, krájeti, snášeti. Tato iterativa řídí se vzorem um ěti: házejí, házej; krájejí, krájej; snášejí, snášej.

Slovesa (nesložená) čtvrté třídy jsou trvací: mluvití, soudití. Některá jsou dokonavá (okamžitá): hodím, koupím, pustím, skočím atd.

Pátá třída obsahuje slovesa trvací: psátí, brátí atd. a opětovací: ohlídati se.

Šestá třída obsahuje slovesa trvací: panovati a opětovací: kupovati.

Prostých tvarů má české sloveso osmero. Tvary tyto tvoří se ze dvou kmenů (themat), z kmene přítomného a z kmene infinitivního. Sloveso mazati (5. třídy) má přítomný kmen maže (srovnej: maže-š, maže-me atd.) a infinitivný kmen maza (maza-ti).

Z kmene přítomného tvoříme:

1. praesens: mažu, mažeš atd.
2. imperativ: maž, mažte
3. přítomný přechodník: maže, mažíc, ce.

Z kmene infinitivního tvoříme:

1. infinitiv: mazati
2. supinum: mazat
3. l-participium: mazal
4. n-participium: mazán
5. v-přechodník: mazav.

§ 35.

● rodě sloves.

Rod jmen jest: mužský, ženský, střední.

Rod sloves jest: činný, trpný, střední.

České sloveso má zvláštní tvary toliko pro rod činný (genus activum): vezu obilí, pěju píseň, sil proso, chodím, bdím, léta minou, poslouchejte. Rod trpný (genus passivum) se opisuje: byl odveden, zločinci se zavírají. Rod střední (genus medium) vyjadřujeme zvratnými slovesy: bojím se, všímám si. Někteřá slovesa jsou toliko zvratná: modlím se; jiná jsou činná i zvratná: vezu — vezu se; chválím — chválím se; spoléhám — spoléhám se.

Trpný rod opisujeme:

1. Pomocným slovesem býti a trpným přičestím:

a) Přítomný čas. Jsem chválen znamená děj nyní trvající. Často znamená tvar tento minulost: Ježíš veden jest na poušť. — Jsem se slovesy dokonavými znamená buď minulý děj: jsou schytáni, buď přítomný stav: jsem zarmoucen, jsem zapsán.

b) Minulý čas. Byl dělán znamená děj v minulosti trvající. Byl jsem se slovesy dokonavými znamená buď minulý děj: dvěře byly zavřeny (die Thüre wurde geschlossen), buď minulý stav: dvěře byly otevřeny (die Thüre war, stand offen).

c) Budoucí čas. Budu chválen znamená děj v budoucnosti trvající. Budu pochválen znamená děj v budoucnosti skonaleý.

Trpné přičestí s pomocným bývám znamená děj opěťovaný: Každý strom po ovoci poznán bývá.

2. Trpný rod opisujeme raději rodem činným a rodem středním. Něm. er wird getragen překládá se: nesou ho; es wurde getrunken pilo se. Obilí se mele, mlelo. Chléb se peče. Srpem se žne.

3. Jiné opisy passiva jsou: býti v nenávisti (gehasst werden), dosti se mámiti dali, bohatnouti (reich werden) atd.

§ 36.

O čase sloves.

Čas jest trojí: přítomný (praesens tempus): jdu, chodím; minulý (praeteritum tempus): šel jsem, chodil jsem; budoucí (futurum tempus): půjdu, budu choditi.

I. Slovesa dokonavá nemají přítomného času. Přítomný tvar jejich znamená budoucnost: půjdu, ponesu, střelím, zaplatím. Jenom přítomný tvar sloves nedokonavých má význam přítomnosti: vycházím, dělám, střílím, platím.

Přítomným časem sloves nedokonavých a přítomným tvarem sloves dokonavých vypravujeme druhdy pro větší živost události minulé — praesens historické či vypravovací:

Začali mezi sebou rokovati; jedni rokují a druzí do města lezou. A když přišla noc, Žižka vytepe se a jede na Kolín. A když bude večer, odstoupí od útoku. A když se sjede králov a knížat mnoho, učiněn ten zápis.

Týmiž tvary vyjadřujeme v příslovích a propovědích děje, které se vždycky státi mohou a také stávají: Moudřejší ustoupí. Čemu se nenaučí Jeníček, nenaučí se Jan. Zlato zlatníka najde. Pokora všude projde. Živá hlava klobouka dobude. Čas raní, čas hojí. Kdo stín lapá, prázdnou hrst mívá.

II. Minulý čas jest trojí:

1. Perfectum (tempus) znamená děj v minulosti skonalejší: Bůh stvořil nebe i zemi. Včera jsem byl nemocen. Koupil si hodinky. Po perfektu tážeme se slovy: Co se stalo?

2. Imperfectum (tempus) označuje děj v minulosti nedokonaný: Když slunce vycházelo, spatřili jsme ostrov. Když jsem toto psal, zaklepal kdosi na dvéře (latinsky:

cum haec scribebam). Když dlouho nepřicházel, odešli jsme. Po imperfektu tážeme se slovy: Co se dalo?

Imperfektem vypisujeme také děje minulé, o nichž se samo sebou rozumí, že se staly: Sněm zemský volil (ovšem že také zvolil) na jeho místo Vojtěcha, syna Slavníkova.

Jindy vyjadřujeme imperfektem děj, jež někdo ve skutek uvéstí se snaží (imperfektum snahové, imperfectum de conatu): Král zámku dobýval, ale nedobyl. Kupoval a nekoupil.

3. Plusquamperfectum (tempus) skládá se z pomocného byl jsem a z 1-příčestí: byl jsem dal, byl viděl (lat. viderat). Plusquamperfektem značíme děj, který se stal dříve než jiný děj minulý: Hvězda, kterouž byli viděli na výehodě, předcházela je.

III. Futurum (tempus) vyjadřujeme jednak přítomným tvarem sloves dokonavých: půjdu, pokvete, skočím, vyházím; jednak pomocným budu a infinitivem sloves nedokonavých: budu množiti, budeme choditi.

Futurum sloves skonalých vyjadřujeme děj, který se stane anebo státi má: Zítřa ti zaplatím. Nebe a země pominou, ale slova má nepominou. Až přijdu domů, dám se do práce (lat. cum domum venero).

Futurum sloves neskonalých vyjadřujeme děj, který bude trvati: Budu choditi do školy. Blahoslaveni čistého srdce, neboť oni Boha viděti budou (ne toliko uvidí, nýbrž budou naň věčně patřiti). Až se budu, Žibřide, modliti, teprv mnou se budeš chlubit. Nepečujte říkajíce: Co budeme jísti? anebo co budeme píti? aneb čím se budeme odívati?

§ 37.

O způsobu sloves.

Spůsob (modus) sloves jest trojí: 1) způsob ukazovací (modus indicativus): vedu; 2) způsob rozkazovací (modus imperativus): veď; 3) způsob výminkový (modus condicionalis, coniunctivus): vedl bych.

I. Indikativem vyjadřujeme děj skutečný. Užíváme ho ve větách hlavních i vedlejších: Na pěkný kvítek i včela letí. Kéž se Bůh smiluje! Koho Pán Bůh stvoří, toho neumोří. Jak dudy nadmeš, tak hrají.

II. Kondicionál (výminkový způsob) záleží ze starého aoristu bych, bys, by, bychom, byste, by a z l-příčestí: dal bych, byl bych dal, byl bych dán. Kondicionál má jméno od vět výminkových (kondicionálních): Kdybych měl, co nemám, mohl bych, co nemohu. Bych (= kdy bych) byl věděl, že jsi kníže české, bych (kdy bych) byl měl všechno své království ztratiti, nebyl bych se dal pro ně bítí.

Ve větách hlavních vyjadřujeme kondicionálem přání: O bychom byli zemřeli v zemi egyptské! Kéž byste svorni byli! — Skromný úsudek: Nemyslí bych. — Otázku: Či bys jedl?

Nejčastěji shledáváme kondicionál ve větách vedlejších, tak na označenou účelu: vyšli lidé, aby viděli; zvláště zhusta po hlavních větách záporných, po slovesech báti se, zapovídati atd.: Nechej říci, by nebyl sám toho příčina. Báli se lidu, aby nebyli ukamenováni. Zapověděl mi, abych nechodil. Pochybují, aby on to učinil.

Úloha. Vyhleďte z vedlejších vět (podmětných, předmětných atd.) věty kondicionální a všimněte si slovesa hlavní věty, zdali jest záporné a pod. Ve kterých toliko větách vedlejších nenašli jste kondicionálu?

III. Imperativ má v jednotném čísle jeden tvar: uměj; ve množném čísle dva tvary: umějme, unějte (vy), unějte (oni). Imperativ opisuje se také slovi ať, nech, nechať, a praesentem: Ať dáš pozor. Nechať nejsem oslyšán; anebo futurem: Nepokradeš. Milovati budete nepřátely své.

Imperativem vyjadřujeme příkaz a zákaz: Jdi a učiň též. Dávejte, co jest císařovo, císaři. Kde rovná cesta, nezajížděj. Neuvoď (prosba) nás v pokušení.

Záporný imperativ (zakazovací) tvoříme z pravidla od sloves nedokonavých: Jdi k němu — nechod k němu;

zanes mu to — nenos mu toho; zaveď ho — nevod' ho nikam; nepouštěj se bez vesla na moře.

Záporným imperativem sloves do konavých i trvacích varujeme. Imperativem „neuřež se“ vystříháme toho, kdo neopatrně s nožem zachází; slovy „nejeď tak rychle“ zakazujeme vozkovi rychlou jízdu. Rozkazovacím iterativem „nejezdi tak rychle“ zakazujeme mu vůbec rychle jezdit.

§ 38.

○ nominálních tvarech slovesných.

Nominální tvary slovesné jsou 1. infinitiv: souditi, 2. supinum: soudit, 3. participia.

I. Infinitiv jest slovesné substantivum. (V němčině mívá infin. člen jako ostatní nomina: tragen nésti, das Tragen nesení, nošení). Slovesná povaha infinitivu spatřuje se v trojím: 1) infinitiv vyjadřuje trvání děje: běžeti, běhati, ubíhati; 2) infinitiv řídí pád slovesa: užívati léku, nemohl sebou hnouti, sloužiti mši (sr. sloužení mše), sloužiti Bohu (služba Bohu, služba boží); 3) infinitiv určuje se příslovkou jako verbum finitum, nikoli jménem přídavným: umí pěkně mluvit (pěkná řeč), přijíti pozdě (pozdní příchod).

Infinitiv drží místo podmětu (podmětný infinitiv: po práci milo odpočinouti), jména výrokového (infin. výrokový: loupiti není koupiti), zřídka přívlastku (právo trestati), předmětu (umřítí se nebojím). Kromě toho zastupuje infinitiv věty nominální a některé adverbialné, na př.: Není možná, abychom se všem zachovali, všem se zachovati nelze; kníže kázal neopouštěti dědin, aby neopouštěli; přišli, aby ho zabili, přišli ho zabiti.

Úloha. Které infinitivy v následujících větách jsou podmětné, které předmětné atd.? — Sr. také § 3.

V prvním věku jest paměť cvičiti. Jest se obávati, aby něco horšího nepovstalo. Češi Uhrům nedali vtrhnouti do země. Měli mnoho vypravovati. Z mrtvých vstáti jest všem. Nic dobrého neslyšeti. Za mízy jest lýčí dřítí. Darma proti vodě

plouti. Slíbil králi býti oddaným i věrným. Snadná věc jest štědrým býti z cizího. Každý chce býti milován. Byl nedbanliv káti se hříchův. Měl svobodu k nim veházeti. S kým se o to poraditi, nevěděl jsem. Tu se bylo čemu divati. Na koních jezdit zvyká. Jisti jsme dosti nalezli. Rozkázal zástupu posaditi se na trávě. Neměl čím zaplatiti. Nebraňte mu jíti ke mně. Snadno v pustém lese hvízdati. Kázal všemu lidu vyjíti ven. Co jste vyšli viděti? Nevěděl jsem co dělati. Ke všemu dohlédati má jest povinnost. Nevážil sobě práce mě skrze svět provésti. Jest žádostiv prohlédnouti svět. Slyšel jsem je k sobě rozličnými jazyky mluvit. Což jste veselí býti přestali?

Výrokové jméno bývá tu v nominativě, tu v instrumentále: Jsem tobě roven, budu kovářem. Toto pravidlo platí také o výrokovém jménu při infinitivu: Mohu tobě roven býti, nechtěl býti kovářem. Příklady: Chci vždy tvůj poctivý strážce býti. Chceš-li býti pravá křesťanka, učíš tak, jak Bůh přikázal. Kdo chce býti přítel tohoto světa, bude nepřítel Boží. Škodná kratochvíl nemá slouti kratochvíl. Lež nikdy nemůže dobrá býti. Varuj se komu dlužen býti. Každý chce býti milován. Nemůžeš býti mým učeníkem. Nedej jiskře ohněm býti. To nemůže dobrým býti. Počal mocným býti na zemi.

Výrokové adjektivum (participium) k dativu má z pravidla neurčitý východ dativný na **u**: veselu, spasenu: Dejme jemu živu býti, dejme jí živu býti, dejme jim živu býti. Křesťanům sluší býti pokornu. Radím vám opatrnou býti. Uhlířovi není hanba černu býti. Výroková adjektiva k dativu vyskytují se také v určitém tvaru: Není dobře člověku býti sam otnému. Bůh dejž vám jednomyslným býti. — Dativ neurčitého tvaru adjektiva vyskytuje se při infinitivu i tehdy, když není ve větě dativu, k němuž by se adjektivum táhlo: Duchem chudu býti jest pokornu býti.

Latinský infinitiv trpný laudari opisujeme: chválen býti, chválenu býti. Vazbu: iustum esse překládáme: býti spra-

vedlivým, býti spravedlivu; turpe est esse mendacem mrzko jest býti lhářem.

Infinitivná věta: Nechceš pověděti má smysl záporný: nepovíš; proto klademe předmět její do genitivu: Nechceš pověděti pravdy (sr. chce pověděti pravdu). Podobně: Slova božího kázati nepřestal.

Pozn. U spisovatelů středního věku nacházíme vazbu na způsob latinského akkusativu s infinitivem: Všecko se (akk.) míti (infin.) pravili. Soudili ho býti bohatým (putabant eum esse divitem). Staří pohané ržši skrze Venuši pošlou býti pravili (Václav Vratislav z Mitrovic).

II. Supinum jest jako infinitiv slovesné substantivum. Supinum přechodných sloves váže se s genitivem. Vyskytuje se po slovesech jíti, přijíti, poslati atd. (slovesa pohybování): Půjdu spat (lat. cubitum ibo). Přišel žebrat almužny. Přijde soudit živých i mrtvých. Jdeme modlit se Hospodinu. Poslal mě hledat mistrů v tesařství umělých.

Pozn. Překlad slova supinum dostižný způsob je nesprávný, neboť supinum není způsob (modus), ale nomen.

Podobně neříkejme transgressivus (modus). Nieméně říká se neurčitý způsob (modus infinitivus).

O participiích viz na svém místě.

§ 39.

O dělidlech.

Dělidla (interpunkce) rozeznáváme dvoje: jedněmi (otazníkem (?)) a vykřičníkem (!) naznačujeme přízvuk (ton) vět; druhými [tečkou (.), čárkou (,), středníkem (;), dvojtečkou (:), pomlčkou (—)] znamenáme přestávky (pausy) mezi větami a jich částmi.

Dělidly usnadňujeme si čtení písemné mluvy. Věta: ještě dnes večer se vrátíš může býti věta oznamovací, tázací anebo rozkazovací podle toho, jak ji vyslovíme. Po

oznamovací větě učiníme tečku, po tázací otazník, po rozkazovací vykřičník.

Správná interpunkce zakládá se na správném čtení.

Hlavní dělidla jsou tečka a čárka. Tečkou znamenáme největší přestávku v řeči, čárka označuje nejmenší přestávku. Mezi tečkou a čárkou jsou středník a dvojtečka.

1. Tečkou (pункtem) znamenáme přestávku na konci úplné věty. Po větách tázacích a zvolacích značíme otazníkem a vykřičníkem spolu konec věty.

Tečkou znamenáme řadové číslice: 1. (= prvního) května Karel IV. (čtvrtý) anebo bez tečky: Karla IV nazýváme otcem vlasti.

Tečkou znamenáme skráceniny: atd. = a tak dále, na př. = na příklad, t. = totiž, t. r. = tohoto roku, sr. = srovnej, Fr. = František.

2. Čárkou (komma) oddělujeme věty souřadné spojitě i nespojitě: Lékař léčí, Bůh uzdravuje. Orel orla rodí, a sova sovu plodí. Delší přestávku mezi větami takovými znamenáme středníkem: Neposnívej se starému; sám budeš stár.

Čárkou oddělujeme členy věty stažené, nejsou-li spojeny spojkami a, i: Vzduch jest potravou všem lidem, všem živočichům. Krásný páv peřím a člověk učením. Kuna lesní má srst tmavohnědou, prsa a krk žluté, oko veliké a bystré nad míru.

Úloha. Vyhledejte v § 12. (o souvětí souřadném) věty souřadné, které nejsou odděleny čárkou.

Čárkou oddělujeme větu hlavní od vedlejší: Kde bázeň, tu i Bůh. Kdo tě napomíná, měj ho za přítele. Čím dále v les, tím více dřev.

Po větách přechodníkových klademe tečku obyčejně tehdy, jsou-li delší. Ostatně třeba tu jako všude jinde spravovati se sluchem (zvolným čtením). Větu: Hledě na les nevyrosteš, čteme jedním dechem; proto neklademe po „hledě na les“ čárky. Věty přechodníkové: Král, uslyšev to, počal se roz-

pakovati, nelze čísti jedním dechem; proto znamenáme přestávky čárkou.

O t á z k a. Které věty přechodníkové v § 31. jsou od ostatních vět odděleny čárkou a které nejsou?

Konečně oddělujeme čárkou jednotlivá slova jako vokativ, interjekce a přístavku (apposici): Lékaři, uzdrav se sám! Často klademe po vokativu vykřičník: Mistře! chceme od tebe znamení viděti. — Ejhle, jaká to pilnost! Amen, amen, pravím vám. Zajisté, tomu není tak! — Doubravka, dcera Boleslavova, vdala se za Měčislava, kníže polské.

3. Středníkem (semikólon) znamenáme delší přestávku řeči nežli čárkou. Dělíme jím samostatné věty souřadného souvětí: Proste, a dáno vám bude; hleďte, a naleznete; tlučte, a bude vám otevřeno. Nebo každý, kdož prosí, bere; a kdož hledá, nalézá; a tomu, kdož tluče, bude otevřeno. Každý strom dobrý ovoce dobré nese; zlý pak strom zlé ovoce nese.

Dále dělíme středníkem předvětí a závětí krátkých period a obyčejně členy několikačlenné periody: Učíme-li se jen pořád, neužívajíce toho, čemu se učíme; podobáme se lakomci, který bohaté poklady shromažďuje, ale jich nenžívá. (Za středník lze tu také položiti dvojtečku).

4. Dvojtečkou (kólon) znamenáme jako středníkem delší přestávku nežli čárkou. Dvojtečku klademe obyčejně před hlavními větami; na něž věta předcházející ukazuje, zejména:

a) Před přímou řečí: I řekl ke mně vůdce můj: „Již já myslí tvé rozumím, kam tě táhne.“

b) V delších periodách mezi předvětím a závětím: Jako skřivan, i když zpívá podle cizích zpěvanek, nikdy přece netajívá, že jest rodem skřivánek: tak i ty, můj synu, i kdy všem bys mluvám rozuměl, nezapomeň při tom nikdy, kým tě Tvůrce míti chtěl.

c) Před výkladem a výčtem. Před dvojtečkou bývají tu často slovee totiž, jako, na příklad: První slabika každého víceslabikého slova má hlavní přízvuk: pronásledovatel, zavolám.

Trojí věc nad člověkem vítězí: zlato, železo a řeč. Náslovné e vyskytuje se toliko v cizích slovech: erb, Eva atd.

5. Pomlčka (der Gedankenstrich) často sesiluje toliko tečku. Ve větě znamenáme pomlčkou přestávku, chceme-li upozorniti čtenáře na důležitý anebo neočekávaný obrat: Kdy položen základ k nynějšímu Cařihradu? — Historie mlčí. — S Kapitolia, kde vítězný Říman vzdával díky bohům svým za podmanění národů vzdálených, zřím pod nohama svýma to pověstné forum, kde se rozléhal hlas věhlasných státníků, kde obyvatelstvo římské rozhodovalo nad osudem tří dílů světa — nyní hromada zřícenin, Kravské náměstí nazvané.

Mnohdy klademe do pomlček parentheses (vloženou větu): On by sice rád ustoupil — jest velmi ústupný — ale není kudy. — Kdo jest v noci pod širým nebem — dejme tomu, že je to ponocný, myslivec, vozka — a jen poněkud pozoruje, spatří, že večer jiné hvězdy na nebi se objevují, nežli tam ráno byly.

6. Otazník klademe po přímých otázkách a slovech tázacích: Kde jest tvůj bratr Abel? Slovem proč? tážeme se po příčině.

Po otázkách nepřímých neklademe otazníku: Tázal se jí, co je zač a co tu dělá.

7. Vykřičník klademe po větách přácích a zvolacích: Káž jsem ho nikdy nespatri! To je hrůza! Přejme jim toho! Po větách rozkazovacích píšeme častěji tečku: Nepokradeš.

Vykřičník klademe po slovech a slovech zvolacích: Běda! Ach! Milý příteli!

Kromě těchto dělidel užíváme v písmě ještě následujících znamení pomocných:

1. Znamení uvozovacího: „ “

2. Závorky. Do závorky klademe vložená slova a věty: Názvy „jednokopytník“ a „kůň“ (v širším smyslu) mají týž význam. Uvozovací znak u slov „jednokopytník“ a „kůň“ může se také vynehati. — Kly čili špičáky (obyčejně čtyři) mívá

z pravidla jenom hřebec. — Průvodce vyburcoval mě ze snění a zvolal: „Ecco la cupola di San Pietro!“ (Vizte kupli Svato-petrskou!)

3. Apostrofem (') značíme někdy, že hláska odsuta jest: klad' = kladl.

4. Znamení přerušeni klademe po větě nedopověděné: Psal bych více, ale — —

5. Znakem paragrafu znamenáme články spisů vědeckých, zvláště zákonů. Po znaku § tečky neklademe.

Opravy. Str. 14. 2. ř. zdola čti: pěkně. — Str. 22. 2. ř. zdola čti: lité. — Adverbium přeloženo tu příslovce, tu příslovka (příslovečný a příslovkový). — Za přístavka (apposice) říkají jiní přístavek.

Obsah.

	Stránka
Úvod	3—4
1. O podmětu a výroku	5—7
2. O podmětu zvláště	7—9
3. O výroku zvláště	9—11
4. O shodě výroku s podmětem	11—12
5. O větách bezpodmětných	12—13
6. O větách výpusťkových	13
7. O způsobech (tvarech) vět	13—14
8. O přívlastku	14—17
9. O předmětu	18—23*
10. O dodavcích výrokových	23—24
11. O určení příslovečném	24—27
Příklady rozboru vět jednoduchých	28—29
O větě složené	30—31
Jak povstaly věty vedlejší	31—32
12. O souvětí souřadném (prostém)	32—35
13. O větách stažených	35—37
14. O souvětí podřadném	37—39
15. O větách podmětných	39—41
16. O větách předmětných	41—42
17. O nepřímé řeči a otáze	42—44
18. O větách přívlastkových	44—46
19. O větách příslovcových	46
20. O místných větách	46—47
21. O časových větách	47—49
22. O příčinných větách	49—50
23. O účelných větách	50
24. O omezovacích větách	51
25. O způsobových větách	51
26. O přirovnávacích větách	51—52
27. O výsledných větách	52—53
28. O výminkových větách	53—54
29. O připouštěcích větách	54—55
30. O vazbách participiálních	55—57
31. Příčestí zastupují věty vedlejší	58—61
32. O souvětí složeném	61—62
33. O periodě	62—64
34. Trvání děje slovesného	65—68
35. O rodě sloves	69—70
36. O čase sloves	70—71
37. O způsobu sloves	71—73
38. O nominálních tvarech slovesných	73—75
39. O dělidlech	75—79